

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Litere
Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară

Elena VARZARI

GRAMATICA ISTORICĂ A LIMBII ROMÂNE

*Ghid metodic
pentru elaborarea lucrului individual*

Aprobat de Consiliul Calității al USM

Chișinău, 2018
CEP USM

CZU 811.135.1'34/'36(075)

V-30

*Lucrarea a fost recomandată pentru publicare
de Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară
și de Consiliul Facultății de Litere a USM*

Recenzenți:

Claudia Cemârțan, doctor, conferențiar universitar, USM

Adela Manolii, doctor, conferențiar universitar, USM

Elena Junghietu, prodecan, Facultatea de Litere, USM

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Varzari, Elena.

Gramatica istorică a limbii române: Ghid metodic pentru elaborarea lucrului individual / Elena Varzari; Univ. de Stat din Moldova, Facultatea de Litere, Dep. Lingvistică Română și Știință Literară. – Chișinău : CEP USM, 2018. – 86 p. : tab.

Referințe bibliogr. la sfârșitul tem. – 50 ex.

ISBN 978-9975-71-965-0.

811.135.1'34/'36(075)

V-30

© E. Varzari, 2018

© USM, 2018

ISBN 978-9975-71-965-0

PRELIMINARII

„Gramatica istorică a limbii române” este o disciplină preocupată de studierea, din perspectivă istorică, a problemelor de fonetică, lexic și gramatică și este orientată, special, spre abordarea originii și evoluției unor fapte de limbă văzute în cadrul unor epoci mari.

Cursul de gramatică istorică predat la Facultatea de Litere este preconizat pentru studenții anului I (Licență), Specialitatea „Limba și literatura română”, și pentru studenții anului II, Specialitatea „Limba și literatura română, limba engleză/franceză”.

Totalul de ore (90) este distribuit în felul următor: 15 ore curs, 30 ore seminar, 45 ore lucru individual.

Ghidul de față, adresat nemijlocit audienților acestui curs, își propune să faciliteze formarea unor cunoștințe, deprinderi, abilități și atitudini necesare pentru a asigura reușita academică a studenților la disciplina „Gramatica istorică a limbii române”, dar, în mod special, urmărește să antreneze studenții în aplicarea adecvată a unor strategii de învățare independentă.

Din necesități didactice, materia a fost structurată în șapte unități de învățare și acoperă câteva compartimente, de la formarea și dezvoltarea limbii române până la apariția primelor texte scrise în limba română, precum și evoluția unor fapte de limbă de la constituirea lor până la impunerea normelor limbii române literare.

Studierea materialului teoretic prevăzut pentru cursul de „Gramatică istorică a limbii române”, ca și realizarea activităților practice individuale, este planificată atât pentru studiul auditorial independent (direcționat prioritar de profesor sau de grupul de lucru), cât și pentru îndeplinire în afara cadrului auditorial (autodirecționare și autocontrol efectuate individual de student).

Prezentul ghid conține:

- sarcini academice pentru activitățile de sine stătătoare care vor fi direcționate și controlate de profesor (exerciții, dezbateri academice);
- activități pentru studiul individual autodirecționat (documentare, elaborarea referatelor, eseurilor, fișelor bibliografice, fișelor terminologice, pregătire pentru evaluare etc.);
- activități independente ce necesită colaborare de grup (elaborarea unor prezentări, studii de caz).

În vederea realizării cu succes a activităților propuse pentru activitatea independentă, sunt formulate obiectivele fiecărei unități de conținut, se precizează timpul rezervat fiecărei unități, se descrie tema, se recomandă literatura de specialitate relevantă pentru studiu.

Finalitățile disciplinei

La nivel de cunoaștere și înțelegere:

- a determina complexitatea problemelor ce țin de studierea evoluției limbii române;
- a identifica particularitățile lingvistice ale latinei dunărene, ale românei comune, ale românei preliterate;
- a descrie sistemul fonetic, morfosintactic și vocabularul limbii române în perioada de formare;
- a urmări funcțiile unor elemente de fonetică și morfologie istorică în scrierile vechi și în limba română contemporană;
- a stabili schimbările semantice, accidentele fonetice și tendințele morfologice în evoluția limbii române;

La nivel de aplicare:

- a sintetiza, prin prismă istorică, cauzele care au adus la modificări fonetice, semantice și gramaticale;
- a aplica cunoștințele din domeniul foneticii istorice la analiza originii și evoluției formelor gramaticale ale diverselor părți de vorbire;
- a deduce etimonul cuvintelor moștenite din latină și reflexul cuvintelor latinești în româna veche și contemporană;
- a analiza sub aspect etimologic lexicul latinesc și de alte origini din textele vechi;
- a motiva normele ortografice și gramaticale, pe baza analizei faptelor de gramatică istorică;
- a caracteriza elementele arhaizante din stilul artistic românesc

La nivel de integrare:

- a evalua rolul contextului istorico-social și lingvistic în procesul evoluției fonetice și morfosintactice;
- a formula un punct de vedere original asupra originii unor fenomene fonetice, lexicale și gramaticale discutabile din limba română;
- a argumenta continuitatea, unitatea și latinitatea limbii române, folosind teorii, dovezi, statistici, exemple;
- a interpreta fenomene din fonetica, lexicologia și morfologia limbii române contemporane;
- a utiliza concepte, teorii, termeni legați de istoria limbii române în diferite contexte pragmatice;
- a aplica cunoștințele de istorie a limbii în practica de redactare și în activitatea didactică.

Modul de evaluare a lucrului individual la disciplină

Evaluarea cunoștințelor la disciplină se va efectua prin însumarea notelor: la două testări intermediare realizate prin contact direct cu profesorul, la evaluarea curentă și la activități prevăzute în cadrul lucrului individual.

Evaluarea lucrului individual se va face în baza portofoliului prezentat, care va conține un set de materiale obligatorii și opționale, selectate de student din lista propusă. Acesta va reflecta progresul studentului la disciplină și va permite atât aprecierea aptitudinilor și competențelor, cât și autoevaluarea lui.

Portofoliul studentului la disciplină, care îi ilustrează activitatea independentă (individuală sau de grup), va include: *setul de exerciții pentru autoevaluare, lista bibliografică adnotată, fișa bibliografică, fișa biografică, planul de idei, conspectul, rezumatul, recenzia, referatul, prezentarea, eseul argumentativ, fișa terminologică, fișa cuvântului, studiul de caz.*

Forma și termenul de prezentare a produselor realizate prin activități independente pot fi găsite la finele prezentului ghid (vezi Anexe).

Recomandări metodice privind realizarea lucrului individual

Studiul individual a devenit în sistemul de învățământ actual o activitate educațională fundamentală, căreia studenții îi acordă cea mai mare parte din bugetul lor de timp.

Pentru realizarea cu succes a lucrului independent, studentul trebuie să-și proiecteze activitatea, să înțeleagă sarcina academică, să fie instruit referitor la algoritmul de elaborare a acesteia, să respecte cerințele înaintate și să fie familiarizat cu criteriile de evaluare.

Pentru completarea *listei bibliografice adnotate*, se va ține cont că ea poate cuprinde trei tipuri de lucrări: literatură de specialitate (tratate, monografii, articole științifice, tezele și materialele conferințelor, teze de doctorat, manuale); literatură de referință (dicționare, enciclopedii); surse pentru exemplificări. Lucrările prezentate în lista bibliografică vor fi aranjate în ordine alfabetică și vor respecta cerințele înaintate față de o resursă bibliografică, conținând toate elementele necesare identificării ei rapide (autor, titlu, oraș, editură, anul ediției etc. în conformitate cu ISO 690). O listă bibliografică adnotată la cursul „Gramatica istorică a limbii române” va include până la 10 surse, iar fiecare sursă va fi însoțită de o succintă descriere (circa 10 enunțuri) privind tipul de lucrare științifică, problemele tratate, structura lucrării, destinatarul și alte informații relevante care să ofere o viziune generală asupra sursei incluse în listă.

Fișa bibliografică va cuprinde o listă de până la 10 surse adnotate, care să ilustreze, în ordine cronologică sau tematică, opera științifică a unui savant așa încât să ofere o imagine sintetică asupra contribuției științifice a autorului vizat.

Fișa biografică va conține informații referitoare la evenimente relevante din viața unei personalități și va puncta contribuția acesteia la dezvoltarea unui domeniu al științei, făcându-se referință la opere concrete și date sugestive. Ca volum, nu va depăși o pagină de format A4, cu 12 TNR.

Planul de idei/fișa de idei va ilustra postulatele fundamentale pentru dezvoltarea unei teme, extrase dintr-o lucrare/capitol al lucrării, axându-se pe organizarea lui conceptuală. Acesta trebuie să rezulte într-o schemă logică ce ar oferi un tablou sintetic asupra lucrării analizate. Va conține două-trei idei principale și câte două-trei idei secundare care să dezvolte liniile principale, ierarhizate și notate sub forma cuprinsului unei lucrări. Pentru întocmirea acestuia, sursa va fi lecturată de cel puțin două ori, fiind extrase în principal concluziile autorului. Planul de idei

trebuie să fie astfel structurat, încât să evidențieze contribuția autorului la tratarea unui subiect și să permită orientarea cititorului într-un text străin.

Conspectul va cuprinde informațiile de reper sugestive pentru descrierea unui subiect, punctele principale ale unei probleme. Informațiile vor fi selectate în urma lecturii atente a uneia sau a mai multor lucrări și nu vor depăși o pagină A4, acordându-se atenție definițiilor, clasificărilor, judecăților de valoare. Vor fi extrase tezele principale care reprezintă puncte de referință pentru înțelegerea textului, unele citate sugestive, concluziile autorului.

Rezumatul unei lucrări nu va depăși 200 de cuvinte. Rezumatul este un text informativ cu un grad înalt de generalitate, fără critici, interpretări sau aprecieri și va conține esența conținutului unui text. El va oferi o privire generală, dar explicită, asupra conținuturilor, problemelor tratate și concluziilor făcute de autorul lucrării rezumate. Rezumatul va fi o reproducere a textului original cu propriile cuvinte, fără extrase din textul auctorial.

Spre deosebire de rezumat, *recenzia* lucrării de specialitate este o prezentare a unei opere științifice însoțită de aprecieri critice și comentarii. Ea va avea și o întindere mai mare (de până la două pagini) și va respecta următoarea structură: descrierea bibliografică a lucrării, prezentarea structurii și a conținuturilor acesteia, relevarea originalității lucrării, discutarea punctelor forte și a celor slabe, recomandări de lectură.

Referatul este un alt tip de text științific de o întindere relativ mare (2–3 pagini), care reprezintă succint un anumit subiect, bazându-se pe o informație bibliografică. Spre deosebire de alte tipuri de text științific (planul de idei, rezumat, recenzie și conspect), referatul nu se axează pe o carte, ci tratează o problemă ce necesită formularea unui obiectiv al cercetării, o documentare amplă, selectarea surselor de informație, extragerea ideilor relevante, întocmirea unui plan al expunerii,

redactarea textului și discutarea lui. Are următoarea structură: titlu, prezentarea conținuturilor, concluzii de tip bilanț inovativ și referințe bibliografice.

Prezentarea (tip PowerPoint) a unui subiect va fi planificată pentru, cel mult, 10 minute și va utiliza mijloace multimedia. Slide-urile prezentării vor conține titluri și subtitluri sugestive, material factologic, scheme, diagrame, cuvinte-cheie și vor fi însoțite de comentariile autorului. Pentru crearea unei prezentări, se vor parcurge aceleași etape ca și pentru scrierea unui referat, cu precizarea că vor fi folosite elemente vizuale (animație, imagini, culori), menite să înlesnească redarea grafică și transmiterea informației. Prezentarea poate fi rezultatul unei activități de colaborare în grup.

Eseul argumentativ este un tip de eseu structurat prin care autorul se angajează să convingă cititorul textului științific de veridicitatea afirmațiilor sale și să îl facă să îi accepte punctul de vedere prin intermediul persuasiunii raționale. Fiecare argument din cadrul acestui tip de text va reprezenta o unitate coerentă constituită din trei elemente de bază: afirmația (asertiunea, concluzia), raționamentul (răspunde la întrebarea: de ce?) și dovezile (date, exemple, teorii, referințe la studii empirice, citate). Un eseu de acest tip va cuprinde trei-patru argumente.

Fișa terminologică reprezintă definiția și explicația unor concepte-cheie pentru disciplină, însoțite de exemple și citate relevante referitoare la termenul vizat.

Realizarea *Fișei cuvântului* la cursul „Gramatica istorică a limbii române” presupune prezentarea istoriei unui cuvânt: descrierea sensurilor actuale și origine, urmărirea evoluției lui fonetice și semantice, analiza comparativ-istorică și analiza contrastivă cu alte limbi romanice. Vor fi consultate dicționare bilingve, etimologice și lucrări de specialitate. Pentru situația din româna veche și pentru starea actuală a cuvântului vor fi propuse contexte relevante.

Studiul de caz este definit în mod curent drept o metodă de cercetare empirică care se axează pe analiza multiaspectuală a unui fenomen actual în contextul vieții reale. Studiul de caz își propune să răspundă la întrebările: cum? de ce? în ce circumstanțe? ce soluții există? Studiul de caz la gramatica istorică va fi orientat spre descrierea în profunzime a unei probleme în vederea clarificării ei. După ce vor fi descrise datele problemei, situația va fi analizată și evaluată (vor fi prezentați toți actorii implicați, contextul social și istoric al apariției problemei, motivele pentru care e considerată o problemă), iar în final vor fi prezentate concluzii și alternative de rezolvare, vor fi evaluate posibilele riscuri.

Bibliografie selectivă recomandată la „Gramatica istorică a limbii române”

Brâncuș G. Introducere în istoria limbii române. București: Ed. Fundației România de Măine, 2005.

Cioranescu Al. Dicționarul etimologic al limbii române. București: Saeculum I.O., 2007.

Coteanu I. Structura și evoluția limbii române (De la origini până la 1860). București: Ed. ARSR, 1981.

Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1992.

Densusianu O. Istoria limbii române. Vol. I. Originile. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1961.

Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. Fonetică. Morfosintaxă. Lexic. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1978.

Dragoș E. Elemente de sintaxă istorică. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1995.

Hanganu A., Varzari E., Negru V. Elemente grecești și latinești în limbile moderne. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010.

Hanganu A., Varzari E., Lexic latin și modern: derivate, maxime, expresii. Chișinău: CEP USM, 2008.

Ivănescu G. Istoria limbii române. Ed. a II-a. Iași: Junimea, 2000.

Macrea D. Introducere în gramatica istorică a limbii române. București: Universitatea din București, 1974.

Pană Dindelegan G. (ed.). The syntax of old Roumanian. Oxford University Press, 2016.

Sala M. De la latină la română. București: Univers Enciclopedic, 1998.

Philippide Al. Istoria limbii române. Iași: Polirom, 2011.

Rosetti Al. Istoria limbii romane. De la origini până la începutul sec. al XVII-lea. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986.

UNITĂȚI DE CONȚINUT

Unitatea de învățare I NOȚIUNI INTRODUCTIVE

Obiective

- Să descrie, cel puțin, 3 principii care determină evoluția unei limbi;
- Să identifice, în baza literaturii de specialitate, problemele ce țin de studierea formării și evoluției limbii române;
- Să compare viziunile diferitor lingviști asupra procesului de constituire și dezvoltare a limbii române;
- Să deducă perioadele de evoluție a istoriei limbii române;
- Să argumenteze aspectul formativ și cel informativ al disciplinei;
- Să aprecieze rolul unor lingviști notorii (B. P. Hasdeu, S. Pușcariu, O. Densusianu, Al. Rosetti, G. Ivănescu, Al. Philippide) la constituirea istoriei limbii și gramaticii istorice ca știință;
- Să prognozeze tendințele de evoluție a cercetărilor de gramatică istorică.

Timp alocat

2 ore – C¹, 2 ore – S, 4 ore – LI

Prezentarea temei

♦ *Principii de formare și evoluție a unei limbi.*

Limba ca reflex al gândirii. Concepția lui Al. Philippide despre bazele psihologică și articulatorie ale limbii. Schimbările fonetice ale limbajului și înclinațiile articulatorii în accepția lui G. Ivănescu. Procesul de formare a unei limbi vs. procesul de formare a unui popor. Controverse actuale privind etnogeneza și glotogeneza românească.

♦ *Preocupări privind studierea istoriei limbii române.*

Inițierea cercetărilor etimologice de către reprezentanții Școlii Ardelene. Studiile lui B. P. Hasdeu privind istoria limbii. Abordări ale istoriei limbii române în lucrări din prima jumătate a sec. XX. Tradiția lingvistică ieșeană și cea bucureșteană în probleme de

---

¹ C – curs, S – seminar, LI – lucru individual

istorie a limbii. Filologi de referință și lucrări fundamentale de istoria limbii române. Perspective recente asupra gramaticii istorice.

◆ *Metode de cercetare folosite în gramatica istorică a limbii române.*

Contribuția neogramaticienilor la constituirea metodelor de studiere a gramaticii istorice. Abordarea fonetică și cea semantică în cercetările de gramatică istorică. Rolul formativ și informativ al istoriei limbii române.

◆ *Periodizarea istoriei limbii române.*

Criterii formal-structurale și criteriile socioculturale la baza unei periodizări a limbii române. Discuții privind delimitarea epocii de formare a limbii române, a perioadei limbii române comune/protoromânei/românei primitive și a perioadei limbii române preliterare; perioada limbii române literare vechi; perioada premodernă; perioada modernă; perioada contemporană.

Teme pentru studiu individual

- Factori interni și externi ce condiționează evoluția unei limbi
- Cercetări sincronice și diacronice în gramatica istorică
- Probleme ce țin de periodizarea istoriei limbii române

Subiecte pentru referate

- „Istoria limbii române” (1901) de O. Densusianu: prima operă dedicată special istoriei limbii în lingvistica românească
- Originea limbii române în viziunea lui S. Pușcariu
- Istoria limbii române în concepția lui B. P. Hasdeu
- Concepția lui Al. Philippide privind istoria limbii române
- Cercetarea diacronică a limbii române în viziunea lui G. Ivănescu
- Cercetarea diacronică a limbii române în viziunea a lui Al. Rosetti

Activitate independentă

1. Realizați o fișă bibliografică² adnotată din circa 10 surse care să reflecte aria de preocupări a unuia dintre lingviștii: Gheorghe Ivănescu (1912-1987), Alexandru Rosetti (1895-1990), Alexandru Philippide (1859-1933), Sextil Pușcariu (1877-1948).

2. Identificați filologii pe care D. Macrea [1, p. 3-11] îi consideră reprezentativi pentru studierea istoriei limbii române și completați fișa biografică a doi dintre aceștia.

3. Completați fișa de idei principale ale Cap. I „Principiile dezvoltării lingvistice” din tratatul de istorie a limbii al lui G. Ivănescu [2, p. 3-22].

4. Comparați opinia lui G. Ivănescu și opinia lui Al. Philippide cu referire la principiile care stau la baza formării și dezvoltării unei limbi.

5. Stabiliți factorii interni și factorii externi care dirijează evoluția limbii române în opinia lingvistei F. Dimitrescu [3]. *Expuneți-vă* punctul de vedere față de justetea afirmațiilor autoarei în cel mult 10 enunțuri.

6. Argumentați, apelând la exemple bibliografice concrete, care dintre modurile posibile de prezentare a materialului îl considerați mai potrivit pentru o istorie a limbii: studierea unor fenomene de limbă în cadrul unor epoci mari sau urmărirea unor fapte de limbă aparte în evoluția lor.

7. Motivați folosirea metodei comparativ-istorice în cadrul gramaticii istorice a limbii române, însoțindu-vă răspunsul de exemple.

8. Realizați (în baza surselor recomandate) o axă cronologică, plasând date care delimitează perioadele de evoluție a limbii

---

² **N.B.** Pentru metodica realizării și evaluării *listei/fișei bibliografice adnotate, a recenziei, a planului de idei, a studiului de caz, a conspectului, a referatului, a eseului, a prezentării etc.*, consultați „Preliminariile” din ghidul de față.

române. Fixați denumirile care se întâlnesc în literatura de specialitate pentru diferite perioade ale limbii române și indicați între paranteze numele autorului de la care ați preluat termenul.

9. *Apreciați* avantajele și dezavantajele abordării fonetice, iar apoi a celei semantice din perspectiva gramaticii istorice a limbii române. Organizați informația cu ajutorul Graficului T.

10. *Scrieți un eseu structurat* în circa 20 de enunțuri în care să analizați rolul formativ și informativ al istoriei limbii române. Faceți referire și la rolul unor lingviști notorii în promovarea disciplinei.

11. *Elaborați o recenzie* la una din lucrările [1-5] din lista propusă pentru documentare bibliografică.

Sugestii pentru realizarea activităților independente

La realizarea însărcinărilor prevăzute pentru activitate independentă la această unitate, se va ține cont că disciplina „Gramatica istorică a limbii române” își propune studierea evoluției principalelor compartimente ale limbii: fonetica, gramatica și lexicul, pornind totodată de la premisa că înțelegerea evoluției unei limbi înseamnă înțelegerea stării ei contemporane. Scopul major al disciplinei de față este de a stabili și a descrie sistemul și structura limbii în diferite epoci, a urmări evoluția limbii române de la latină până la impunerea normelor limbii române literare.

În lingvistica românească de studiu gramaticii istorice a limbii române s-au arătat interesați cei mai importanți filologi: B. P. Hasdeu și T. Cipariu, Al. Philippide, G. Pascu, S. Pușcariu, O. Densusianu, Al. Rosetti, G. Ivănescu, I. Coteanu, I. Iordan ș.a. care pot fi grupați în câteva școli lingvistice (de la București, de la Cluj și de la Iași). Întemeietorii disciplinei pot fi considerați S. Micu și Gh. Șincai prin „Elementa linguae daco-romanae sive valachicae” (1780). Deși abordările unor fapte de limbă în interpretarea lingviștilor amintiți diferă, totuși ceea ce îi unește

este ideea, pe care aceștia au și acreditat-o, privind unitatea, continuitatea și latinitatea limbii române.

În mod curent, specialiștii în gramatica istorică fac apel la metoda comparativ-istorică, metoda contrastivă pentru a face comparații cu alte limbi romanice, metoda geografiei lingvistice, metoda reconstrucției pentru perioade mai vechi din istoria limbii, metoda cronologică ș.a.

Pentru studierea faptelor de limbă s-a ținut cont de relația sincronie–diacronie, în sensul că studiile de gramatică istorică urmăresc, pe de o parte, descrierea completă a unei situații lingvistice într-o anumită epocă, iar pe de alta, își propun să creeze un tablou evolutiv al unor fenomene fonetice, lexicale sau gramaticale.

Problemele principale pe care se axează studiile de istorie a limbii sembrate de G. Ivănescu, Al. Philippide, Al. Rosetti etc. țin de descrierea originii limbii române, a structurii latine a limbii române, a elementelor de substrat și adstrat, a limbii române comune și a particularităților fonetice, fonologice, lexicale și gramaticale a latinei vulgare dezvoltate în latina dunăreană, româna comună, româna preliterară și limba română literară veche.

Periodizarea rămâne una dintre chestiunile controversate ale istoriei limbii. În scopuri practice, pot fi acceptate drept punct de pornire pentru completarea unor axe cronologice compartimentările propuse de I. Coteanu [5] și G. Ivănescu [2].

Documentare bibliografică

1. Macrea D. Introducere în gramatica istorică a limbii române. București, 1974, p. 3-11.
2. Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1981, p. 3-22.
3. Dimitrescu F. (ed.). Istoria limbii române. Buc., 1978, p. 17-23.

4*3. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol. I. București, 1961, p. 5-15.

5*. Coteanu I. Structura și evoluția limbii române. București, 1981, p. 54-60.

6*. Pamfil C.-G. „Istoria limbii române” de Alexandru Philippide. În: Philologica Jassyensia, IV (1), 2008, p. 211-232, http://www.philologica-jassyensia.ro/list_art.php?id_r=7 [accesat 1.X.2017]

7*. Brâncuș G. „Istoria limbii române” în concepția lui B. P. Hasdeu. În: Studii și Cercetări Lingvistice, LIX, 2008, nr. 1, p. 31-36.

8*. Bochmann K. O problemă a istoriei limbii române aparent rezolvată: periodizarea. În: Akademos, nr. 4(15), decembrie 2009, p. 15-18. <http://www.akademos.asm.md/archive> [accesat 1.X.2017]

9*. Nicolau C. Principii ale cercetării istoriei limbii la G. Ivănescu. În: Anuar de Lingvistică și Istorie Literară. Tom LIII, 2013, p. 251-255. <http://www.alil.ro/?p=2692> [accesat 1.X.2017]

---

³ Cu asterisc (*) aici și în continuare sunt marcate sursele bibliografice facultative

Unitatea de învățare II

CONTINUITATEA ȘI UNITATEA LIMBII ROMÂNE

Obiective

- Să definească limba română din perspectivă genealogică;
- Să descrie, cel puțin, 3 condiții istorico-sociale în care s-a constituit limba română;
- Să identifice trăsăturile specifice variantei vorbite a limbii latine;
- Să stabilească particularitățile lingvistice ale perioadei de trecere de la latină la romană și trăsăturile românei comune;
- Să analizeze criteriile folosite pentru identificarea substratului geto-dac al limbii române;
- Să compare influența slavă și influența altor limbi asupra românei;
- Să aducă argumente referitoare la teritoriul și epoca de formare a limbii române;
- Să aprecieze rolul textelor străine anterioare sec. XVI pentru cunoașterea directă a limbii române;
- Să evalueze ponderea celor două straturi etnolingvistice fundamentale (elementul autohton și elementul roman) la glotogeneza românească.

Timp alocat

2 ore – C, 4 ore – S, 6 ore – LI

Prezentarea temei

◆ *Condiții istorice și lingvistice de formare a limbii române*

Specificul romanizării populației dacice. Factori și dovezi ale romanizării intense. Poziția periferică în România și norma ariilor laterale (M. Bartoli). Poziția izolată într-o zonă cu vecinătăți nonromanice. Unitatea structurii latine a limbii române. Continuitatea limbii și a populației daco-romane în Dacia.

◆ *Latina clasică – Latina vulgară – Latina dunăreană*

Latina vulgară (populară): istoria și definiția conceptului. Latina vulgară la baza formării limbii române. Sursele de cunoaștere a latinei vulgare: izvoare epigrafice (Corpus Inscriptionum Latinarum) și izvoare literare (de ex., Petronius „Satyricon”), mărturiile gramaticilor latini (Appendix Probi), glosele (Corpus

Glossariorum Latinorum), textele creștine (Vulgata). Metoda reconstrucției în studierea latinei vulgare. Caracterizarea generală a latinei vulgare (aspecte fonetice și gramaticale). Caracterul presupus arhaic al latinei dunărene. Descrierea, în baza inscripțiilor, a latinei dunărene (mesodace) ca variantă teritorială.

◆ *Elementul autohton în formarea limbii române*

Limba daco-geților – element de substrat în contextul teoriei etnosociologice. Controverse privind ponderea substratului geto-dac la glotogeneza românească: stadiul actual al cercetării. Surse de cunoaștere a elementului autohton: glose trace, antroponime și toponime, fitonime. Modificări fonetice și gramaticale datorate substratului. Criterii pentru stabilirea elementului autohton în limba română: studierea termenilor cu etimologie nesigură, gramatica comparată a limbilor indo-europene, cuvintele comune cu albaneza (datorate unui substrat carpato-balcanic), cercetarea materialului onomastic ș.a. Contribuția lui B. P. Hasdeu la delimitarea elementului traco-dac.

◆ *Influența slavă*

Condițiile istorice ale contactului cu slavii. Influența orală și influența cărturărească. Particularitățile fonetice și lexicale ale împrumuturilor slave. Concurența lexicului slav cu cel latinesc în protoromână. Factori interni și externi pentru încetățenirea elementului slav.

◆ *Cele mai vechi urme de limbă română*

Prima mențiune a limbii române în curs de constituire în „Cronografia” lui Theophanes Confessor: „Torna, torna, fratre”. Nume proprii în documente latine, slave și ungurești anterioare sec. XVI.

Teme pentru studiu individual

- Teritoriul de formare a limbii române
- Epoca de formare a limbii române
- Profilul limbii latine în provinciile dunărene ale Imperiului Roman
- Condiții de dezvoltare a românei comune (sec. VI/VII–sec. X/XI)

Subiecte pentru referate

- Limba latină și variantele ei
- Individualitatea limbii române printre limbile romanice
- Interferența limbă română – limbă albaneză
- Limba daco-geților în cadrul indo-european
- Variații regionale ale limbii slave vechi
- Româna comună și uniunea lingvistică balcanică
- Limba română la nordul și sudul Dunării
- Grupul lingvistic apenino-balcanic

Activitate independentă

1. Elaborați o listă bibliografică adnotată care să reflecte una din tematicile: Originea limbii române; Continuitatea limbii române; Limba daco-geților; Influența slavă asupra limbii române.

2. Conspectați din tratatul „Istoria limbii române” [2, p. 24-40] principalele idei la tema „Constituirea limbii și a poporului român”.

3. Completați, pe baza materialului studiat la lecție și a conspectului realizat de sine stătător, următorul tabel:

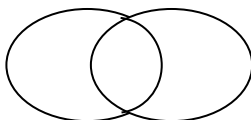
Numele autorului/lucrarea de referință	Opinia referitoare la epoca, precum și la teritoriul de formare a limbii române (la nord de Dunăre, la sud de Dunăre, pe ambele maluri ale Dunării)	Argumente pe care le aduce

4. Extrageți din sursele bibliografice recomandate, cel puțin, 3 dovezi lingvistice și 3 dovezi arheologice în sprijinul teoriei continuității populației daco-romane pe teritoriul carpato-danubiano-pontic.

5. Analizați teoria exterminării dacilor, teoria deportării dacilor, teoria imigraționistă și cea dacologică din perspectiva impactului lor asupra stabilirii teritoriului și epocii de formare a limbii române.

6. *Realizați* un tabel sinoptic în care să ilustrați vechimea ideii de origine latină a limbii române.

7. *Completați* diagrama propusă cu particularități specifice latinei clasice, pe de o parte, și cu cele specifice latinei vulgare, pe de alta, iar în spațiul care se suprapune indicați trăsăturile comune.

8. *Clasificați* sursele de cunoaștere a limbii latine vulgare propuse mai jos, ținând cont de următoarele categorii: a) texte epigrafice; b) texte literare; c) gramatici latinești; d) texte religioase; e) tratate latinești din diverse domenii:

„Appendix Probi”, Vitruvius „De architectura”, „Aetheriae peregrinatio ad loca sancta”, „Carmina Latina epigraphica”, „Corpus Inscriptionum Latinarum” (CIL), Lucretius „De rerum natura”, Dioscorides „De materia medica”, Petronius „Satyricon”, Vulgata, M. Valerius Probus „Insituta artium”, „Corpus Glossariorum Latinorum” (CGL), Itala, Columella „De re rustica”, Plautus „Aulularia”.

9. *Identificați* fenomenele de limbă specifice latinei populare din provinciile de Est ale Imperiului Roman în următoarele inscripții:

a) D(is) M(anibus). Saturn(i)nus Biti vixit annis XXXX et Curitthie filius et Valeria et Sabina filias eius, Ziles marita suo marito benemrenti titulum posuit [7, p. 242].

b) Scutu, spata, pugellares argento tectas imp(eratore) d(omino) n(ostro) (M)ax(imiano) Aug(usto) et Max(imiano) co(n)s(ulibus) [7, p. 245].

d) Pauperi scena: Pane, vinum, radic(es) [7, p. 247].

c) D(is) M(anibus). M(arcus) Aurelius Lucius vetranus ex legionis secunda Pa(r)thica ann(or)um LV h(ic) s(itus) e(st). Aur(elia)] Calliste coixus et Aurel(ia) Lucilla filia patri dulcissimo bene moerenti memoriacas ara(s) posuerunt [7, p. 247].

e) Adverssaro nostro L. Dometiu Secundo et Lucium Lartio et Secundum Carus Ciba et P. Citronium Ciorelliu Narbone et L. Liconium Sura Ispan et Lucillus Vallente, ne possi contra me facere, avertat illos maete, contra locui ne, maci illorum mutuo fac. Ciba muta, tacita locutu labna iloru prutegas [7, p. 247-248].

10. Examinați conceptul de latină vulgară în interpretarea lingvistei L. Fassel [9] și *expuneți-vă* punctul de vedere referitor la tipurile de definiție curente în literatura de specialitate și la factorii care au dus la evoluția latinității către romanitate.

11. Indicați reflexul românesc al următoarelor cupluri de cuvinte din „Appendix Probi”:

Columna non colona; pecten non pectinis; formica non furmica; acre non acrum; catulus non catellus; calida non calda; tristis non tristus; alveus non albeus; auris non oricla; camera non cammara; oculus non oclus; aqua non acqua; fax non facla; passer non passar; nurus non nura; viridis non virdis

12. Selectați din „Appendix Probi” (v. supra) etimonul latinesc al reflexelor romanice enumerate infra și precizați dacă la originea cuvântului se află varianta literară sau cea populară. Folosiți dicționare latinești și dicționare ale limbilor romanice contemporane pentru a urmări evoluția semantică a acestor reflexe.

- *franceză*: chat, colonne, chaud, eau, oreille, oeil, chambre, vert, fourmi, peigne, passereau

- *italiană*: colónna, acqua, formica, pàssero, vérde, pájaro, caldo, tristo, càmera, orécchia, òcchio, pèttine, fiàccola, nuòra, gatto

- *spaniolă*: hormiga, peine, oreja, caliente, ojo, verde, agua, nuera, gato, cámara, hacha

13. Descrieți izvoarele de care dispunem la ora actuală pentru cunoașterea fondului lingvistic autohton.

14. Apreciați afirmațiile de mai jos cu „Adevărat”/„Fals”. Argumentați-vă opțiunea:

- Dimitrie Cantemir este primul care constată existența unor cuvinte traco-dace;

- Comparația cu alte limbi balcanice (tracă, macedoneană, iliră) este singurul criteriu valid pentru determinarea elementelor de substrat;

- Influența substratului se limitează la vocabular;

- În fonetică, vocala *ă* și consoana *h* sunt presupuse a fi de origine traco-dacă;

- Numele proprii Argeș, Dunăre, Mureș, Prut, Siret, Carpați, Iași, București sunt considerate de origine traco-dacă;

- Limba albaneză este înrudită cu limba română, cu limba greacă și cu limbile baltice.

- B. P. Hasdeu a întocmit o listă din 84 de cuvinte de origine autohtonă, care ulterior a fost completată, de Al. Rosetti și I. I. Russu, până la 1000.

15. *Selectați* din sursele bibliografice recomandate cuvinte presupuse a fi de origine autohtonă. *Grupați-le* în funcție de criteriul semantic:

a) locuință; b) îndeletniciri; c) floră și faună; d) părțile corpului.

16. *Căutați* în dicționarele limbii române 5 expresii frazeologice și 5 proverbe care să aibă în componența lor elemente autohtone.

17. *Extrageți* din textele de mai jos cuvintele de origine geto-dacă și *deduceți* sensurile pe care le aveau în limba română literară veche:

„Se cumplia de la menre aburul meu.”; „Ce va fi viața noastră? Aburu easte.”; „Se va bucura asupra mea vrăjmașul meu.”; „Ietri s-a bucurat de tot binele.”; „Cu alte buze grăi-voi norodului acestuia.”; „Au făcut marea vărsată, 10 coți den buza ei până în ceaea buză a ei.”; „Cu buzele sale să nu grăiască înșelăciune.”; „Prăpăd și nenorocire sunt în drumurile lor”; „Va fi pentru tine drumul lung.”; „Gropi cioplite”; „Bătrânețele mele...le-ați duce în groapă.”

18. *Caracterizați* cuvintele de origine slavă sub aspect semantic și *comparați-le*, sub aspect cantitativ și calitativ, cu cele de origine latină și cu cele de origine autohtonă.

19. *Identificați* slavonismele din cunoscutul pasaj de la începutul tratatului de istorie a literaturii române al lui G. Călinescu și *clasificați-le* după criteriul semantic:

„De la stăpân îți vin, când ești slugă, toate relele: bazaconia, munca, osânda, truda, ostenirea, tânjirea, boala, scârba, năpasta, năcazul, ciuda, jinduirea, jertfa, ponosul, jalea, pacostea. Stăpânul te plătește, te hrănește, te miluiește, te dăruiește. Lui te jeluiești, te tângui, te smerești. Cu el te sfădești și ai pricină. El te dojenește, te căznește, te muncește, te obișduiește, te prigonește, te hulește, te gonește, te izbește, te răzbește, te sdrobește, te strivește, te prăpădește, te smintește, te belește. Alte cuvinte trezesc teroarea mișcărilor turburi de adunări umane (gloată, grămadă, ceată, norod, pâl) calamitățile (potop, pojar, vifor, prăpăd, răzmeliță, răscoală, răzvrătire, pribegire), cu sonuri ce înspăimântă (răcnire, hohotire, plescăire) sau intră în lumea haoticului, a groazei infernale și escatologice (primejdie, taină, clătire, nălucire, prăpastie, beznă, iad).”

20. *Expuneți-vă* părerea cu referire la constatarea lui S. Pușcariu, ilustrându-vă răspunsul cu exemple concrete:

„Dintre toate popoarele înlocuitoare, slavii au exercitat asupra noastră cea mai masivă și mai îndelungată influență. Vocabularul nostru e atât de împănăt cu împrumuturi slave încât, din pricina lor, limba română se deosebește mult de celelalte limbi neolatine.”

21. *Analizați* fenomenele fonetice din cuvintele de mai jos. Formulați concluzii relevante pentru etapa de formare a limbii române:

Lana > lână; manus > mână; mola > moară; salem > sare; clamare > a chema; glaciem > gheață; tenere > a ține; dicere > a zice

Hrana > hrană; blana > blană; rana > rană; pila > pilă; sila > silă; klopotă > clopot; gluma > glumă; okrotiti > ocroti; gradina > grădină

22. Explicați procesul pe care îl atestăm în cuplurile următoare. Completați lista:

„a ucide”–„a omorî”; „fântână”–„izvor”; „pulbere”–„praf”

23. Argumentați printr-un eseu rolul pe care l-a avut slavona pentru evoluția limbii române, făcând o paralelă cu rolul limbii latine medievale pentru dezvoltarea limbilor romanice de Vest. *Ilustrați-vă* răspunsul cu exemple din diferite limbi.

24. Stabiliți dacă termenii de mai jos au pătruns pe cale orală sau cultă (din slavona cărturărească). Argumentați-vă opțiunea:

Apostol < sl. apostolŕ; arhanghel < sl. arŕxangelŕ; taină < sl. taina; candelă < sl. kandilo; cădelniță < sl. kadil'nica; duh < sl. duxŕ; blagoslovi < sl. blagosloviti; rai < sl. rai; mitropolit < sl. mitropolitŕ; troiță < sl. troica; hram < sl. xramŕ

25. Comentați procesele prin care următoarele cuvinte de origine slavă și de origine latină își schimbă sensul:

Sl. vojnîkŕ „soldat” > voinic „viteaz”; sl. mondru „înțelept” > mândru „încântat, trufaș, falnic”; sl. izbiti „a omorî” > a izbi „a trânti”; sl. loviti „a vâna, a pescui” > a lovi „a bate”; sl. monka „chin” > muncă „lucru”; lat. vita „viață” > vită „animal”; lat. lingua „limbă (organ), vorbire” > limbă „națiune, popor”; lat. lumen „lumină” > lume „societate, univers”

26. Motivați utilizarea în literatura de specialitate a mai multor termeni pentru limba română din sec. VI (VII) – sec. X (XI). Optați argumentat pentru unul dintre aceștia:

Româna comună (Al. Rosetti); româna primitivă (Al. Philippide); străromâna (S. Pușcariu); protoromâna (I. Coteanu); romanica balcanică (O. Densusianu).

27. Explicați cauzele care au putut determina apariția în textele străine din sec. XI–XV a următoarelor cuvinte românești:

Toponime și antroponime: Kokora, Balan, Bubu, Singuru, Barbatu, Copilu, Crețu, Riusor, Dușmanu, Fecioru, Surdulu, Șoiumul, Apa Tunsului, Lăbitul; cuvinte comune: brence (brânză), marturiă, pedepsati (pedepsire), bucurost (bucuros), hotarū, marturi, mejași.

28. *Comentați* afirmația lui G. Ivănescu. *Elucidați* în acest context controversalele care există cu referire la caracterul latin al limbii române:

„Romanitatea limbii române, ca și a oricărei limbi romanice, nu este o chestiune de cantitate; ea nu presupune nicio structură romanică anumită, ci numai originea latină a limbii”.

29. *Realizați un studiu de caz* care să reflecte următoarea problemă:

„Înțelegerea greșită în mediul on-line (rețele de socializare, blogosferă și jurnalism on-line) a latinității limbii române”.

Descrieți problema, precizați aria din care face parte, actorii implicați, contextul apariției, motivele pentru care o considerăm problemă, posibilele riscuri, acțiunile recomandate pentru soluționare.

30. *Propuneți* o definiție a limbii române din perspectivă genealogică. *Memorizați* definiția devenită clasică a lui Al. Rosetti:

„Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de Sud, Dardania, Moesia superioară și inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și până în zilele noastre”.

Sugestii pentru realizarea activităților independente

Există câteva probleme controversate care țin de continuitatea și unitatea limbii române. Una dintre acestea privește epoca de formare a limbii române. Pentru discuțiile la acest subiect, se va ține cont că majoritatea lingviștilor sunt de

păreră că procesul de formare a românei s-a încheiat în sec. VII, aducându-se în principal probe fonetice și de ordin istoric. Pe de o parte, schimbările fonetice prin care latina s-a transformat în română nu se atestă în cuvintele de origine slavă (influența slavă se produce începând cu 700/750–800/900). Pe de alta, căderea Imperiului Roman a permis tendințelor lingvistice ale provinciei să se manifeste plenar. În felul acesta, faptul că structura gramaticală a limbii române este esențial latină, precum și faptul că principalele legi fonetice ale românei nu au acționat asupra împrumuturilor străine demonstrează că limba română este formată până în sec. VIII când se produce influența slavă.

În general, se acceptă că transformarea latinei dunărene în limbă română s-a făcut mai devreme decât în cazul altor limbi romanice, deoarece în spațiul dacic romanizat, periferic din punct de vedere geografic și izolat de restul romanității, tendințele de evoluție a latinei vulgare s-au manifestat mai liber, iar romanizarea a fost mai intensă. Acest fenomen a fost facilitat de decăderea orașelor, dezvoltarea civilizației de tip rural, inexistența marilor centre culturale care ar fi menținut autoritatea latinei clasice (a se vedea mai detaliat [2]).

Referitor la latina din provinciile dunărene, se crede că aceasta a păstrat un caracter mai arhaic și conservator față de restul României. De menționat că privitor la denumirea varietății limbii latine vorbite în partea de est a Imperiului Roman, există mai mulți termeni în literatura de specialitate: latină populară, latină vulgară, latină dunăreană, latină balcanică. Cert este că aceasta, în linii mari, păstrează trăsăturile latinei vorbite în România, așa cum putem deduce din cele cca 6000 de inscripții descoperite pe teritoriul Daciei romanizate (a se vedea [7]), dar comportă și particularități comune cu ilira, latina din Dalmația, cu latina din nordul și sudul Italiei.

Pentru a explica în ce mod limba latină s-a transformat în 10 limbi romanice, G. I. Ascoli și H. Schuchardt au introdus noțiunea de substrat etnic. Esența teoriei etnosociologice constă în faptul

că diferențele dintre limbile de aceeași origine se explică prin existența anterioară a unor limbi ale populațiilor autohtone, numite substrat, care au interacționat ulterior cu limba cuceritorilor (stratul), iar peste ambele mai târziu se suprapune superstratul/adstratul – alte limbi cu care s-a aflat în contact limba respectivă. Constituirea limbii române își are explicația în simbioza traco-latină realizată prin conviețuirea latinilor cu autohtonii. În cazul românei, limba de substrat este traco-daca, stratul îl constituie latina vulgară, iar superstratul – slava veche.

În privința latinității limbii române, se va reține că aceasta nu este de ordin cantitativ și nu presupune o structură romanică anumită, ci numai originea latină a limbii române [12]. De asemenea, se va lua în calcul că limbile de cultură se dezvoltă asimilând cuvinte din alte limbi, dar aceasta nu le atinge specificul.

Contribuții valoroase la conștientizarea, iar apoi la studierea latinității limbii române au adus umaniștii români și reprezentanții Școlii Ardelene. Primele cercetări importante asupra elementului autohton, dar și cele privind raporturile lingvistice slavo-române sunt legate de numele lui B. P. Hasdeu. Cu toate acestea, până în prezent, deși este un fapt general acceptat că limba română păstrează urme ale populației autohtone cucerite și asimilate de romani, nu există criterii sigure care ar putea delimita materialul lingvistic dac, multe afirmații și deducții ale adepților teoriei dacologice fiind speculative. Totuși analiza elementelor autohtone a arătat că rolul substratului nu este sesizabil doar în vocabular, ci și în sistemul fonologic și structura gramaticală a limbii române.

Documentare bibliografică

1. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1991, p. 4-13, 20-32.
2. Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. București, 1978, p. 25-44, 66-73.

3. Cvasnâi-Cătănescu M. Limba română, origini și dezvoltare. București, 1996.

4*. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol. I. București, 1961, p. 159-225, 249-255.

5*. Brâncuș G. Introducere în istoria limbii române. București, 2005. <https://www.academia.edu> [accesat 1.X.2017]

6*. Gheție I. Introducere în dialectologia istorică românească. București, 1994. p. 35-47.

7*. Mihăescu H. Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman. București, 1960, p. 267-281.

8*. Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L. Latina vulgară. Chișinău: Cartier, 2007, p. 7-36.

9*. Fassel L. Latinitate vs. romanitate și raportul continuitate vs. discontinuitate. În: ALIL, t. XLIV-XL VI, 2004-2006, București, p. 17-29. www.diacronia.ro/indexing/details/A1278/pdf [accesat 1.X.2017]

10*. Stanciu Istrate M. Slava veche și slavona românească. În: Lucrările celui de-al Cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică. București, 2013, p. 390-399. <http://www.lingv.ro> [accesat 1.X.2017]

11*. Marin M. Termeni de substrat utilizați în traduceriile textelor biblice. În: Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie. Iași, 2014. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A19636> [accesat 1.X.2017]

12.* Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1981.

Unitatea de învățare III

LATINITATEA LIMBII ROMÂNE

Obiective

- Să descrie, cel puțin, 3 modificări semantice specifice latinei vulgare pe teritoriul daco-roman;
- Să identifice premisele care au determinat modificările semantice de la latină la română;
- Să caracterizeze principalele tendințe de evoluție a vocabularului și a sistemului derivativ latinesc în raport cu cel romanic și românesc;
- Să propună, după criteriul semantic, clasificări ale lexicului moștenit;
- Să argumenteze latinitatea limbii române în baza principiului circulației cuvintelor;
- Să-și illustreze constatările cu exemple de cuvinte moștenite și cu împrumuturi lexicale vechi de origine slavă, maghiară, turcă, (neo)greacă, bulgară etc.;
- Să estimeze ponderea elementului migrator în evoluția limbii române;
- Să motiveze importanța conștientizării latinității limbii române pentru formarea sa profesională.

Timp alocat

2 ore – C, 4 ore – S, 6 ore – LI

Prezentarea temei

◆ Modificări semantice în cadrul latinei vulgare

Unități lexicale marcate stilistic în latina vulgară. Substituirea cuvintelor neutre prin termeni expresivi. Răspândirea diminutivelor. Extensiune vs. restricție semantică în trecerea de la latină la română. Impactul rusticizării vieții daco-romanilor asupra limbii. Evoluții semantice de la latină la română cauzate de condițiile istorico-sociale și geografice. Vocabularul latin creștin (fondul popular arhaic și uzual, termeni grecești abstracți) moștenit în română.

◆ Tendințe de evoluție a lexicului moștenit din latină

Vocabularul panroman. Cuvinte latinești dispărute din limbile romanice. Cuvinte absente în română și în alte limbi romanice. Cuvinte latinești absente numai în română. Cuvinte moștenite

doar în română. Cauzele disparițiilor lexicale. Cuvinte pentru care s-au propus diverse etimoane, toate latinești. Cuvinte considerate de unii moștenite din latina populară, de alții împrumutate din latina savantă.

♦ *Clasificarea semantică a lexicului latinesc moștenit*

Lexic latin care denumește viața materială, afectivă, spirituală, viața de familie, natura, acțiuni și procese omenesti etc. Lexicul moștenit din latină comparat sub aspect cantitativ și calitativ cu cel slav. Principiul circulației cuvintelor pentru stabilirea latinității limbii române propus de B. P. Hasdeu.

♦ *Contactul limbii române cu alte limbi*

Căile de pătrundere a elementelor grecești în limba română: influența greacă veche, medie și modernă. Sfera de răspândire a cuvintelor maghiare. Straturi lexicale turcești: vechi populații de origine turco-tătară (pecenegii și cumanii) și influența osmanlie. Împrumuturi vechi germanice.

Teme pentru studiu individual

- Vocabularul de origine latină din română ca sursă de cunoaștere a îndeletnicirilor populației romanizate
- Metamorfoze ale sistemul derivativ de origine latină (derivarea cu prefixe și cu sufixe, regresivă, compunerea)
- Originea numelui etnic vlah/român
- Relatinizarea limbii române: cauze și consecințe

Subiecte pentru referate

- Etimologie directă și indirectă, etimologie multiplă și etimologie populară
- Dublete etimologice cu element latinesc
- Termeni care în română au alt sens decât în celelalte limbi romanice
- Afixoide de origine greacă în română
- Cuvinte românești de origine turcă
- Elemente albaneze în limba română și românești în albaneză
- Elemente bulgărești în română și românești în bulgară

Activitate independentă

1. *Redactați* un rezumat al compartimentului „Lexicul latinei populare mesodace” din tratatul „Istoria limbii române” de G. Ivănescu [4, p. 165-174].

2. *Explicați* de ce lexicul a fost compartimentul cu cele mai numeroase modificări în evoluția pe care a suferit-o limba latină în trecerea spre română. Documentați-vă răspunsul în baza surselor [1-3] din lista bibliografică anexată.

3. *Comentați* afirmația că lexicul limbii latine vulgare manifestă tendințe de sărăcire și simplificare față de lexicul din latina clasică. Exemplificați.

4. *Identificați* în dicționarul latin-român sensurile cuvintelor și *formați* perechi sinonimice din lista de mai jos. *Precizați* care dintre termenii sinonimici sunt preferați de latina vorbită în România și de ce:

Equus, interficere, edere, barbatus, caecus, caballus, occidere, domus, manducare, casa, os, gula, vir, orbus, mater, mamma; rostrum; bucca

5. *Caracterizați* fenomenul ce caracterizează evoluția cuvintelor propuse. Continuați lista cu alte exemple:

Lat. cl. unguis > lat. vulg. ungula > rom. unghie; lat. cl. genu > lat. vulg. geniculum > rom. genunchi; lat. cl. vetus > lat. vulg. vetulus (veclus) > rom. vechi; lat. cl. auris > lat. vulg. auricula (oricla) > rom. ureche; lat. cl. caulis > lat. vulg. coliculus > rom. curechi; lat. cl. pes > lat. vulg. petiolus > rom. picior; lat. cl. pix > lat. vulg. picula > rom. păcură

6. *Urmăriți* evoluția semantică a cuvintelor latinești de mai jos. *Clasificați* cuvintele în două categorii în funcție fenomenul pe care îl ilustrează: (a) restricție sau (b) extensiune semantică. *Formulați* o definiție pentru restricția și pentru extensiunea semantică în baza exemplurilor oferite:

Focus „cămin, vatră”; rostrum „cioc”; afflare „a sufla”; cognatus „rudă de sânge”; apprehendere „a apuca, a prinde”; collocare „a

pune”; panarium „coș pentru pâine”, sera (< serus) „târziu”;
passer „vrabie”

7. Comparați sensul lexemelor latinești și sensul actual al reflexului lor românesc. *Explicați* cum schimbarea condițiilor social-istorice a afectat evoluția lexicului de la latină la română.

Pons; callis; terra; pavimentum; fossatum; hostis; veteranus;
paludem, civitatem, luminaria, subtilis, lucrus, monumentum

8. Motivați evoluția semantică de la latină la română în următoarele situații:

Mergere „a (se) scufunda” > a merge „a păși”; spatha „spadă” > spate „spinare”; marem „mascul” > mare „de dimensiuni mari”;
machinari „a născoci” > a măcina „a zdrobi boabe”; caecia „boală de ochi” > ceață „negură”; aucupare „a vâna păsări” > a apuca „a cuprinde cu mâna”

9. Stabiliți, cu ajutorul unui dicționar etimologic, originea și etimonul următoarelor cuvinte care denumesc părți ale corpului. Numiți termeni pentru corpul omenesc de alte origini în limba română:

Barbă, braț, cap, coapsă, corp, deget, dinte, falcă, genunchi,
mână, măduvă, ochi, nară, palmă, inimă, limbă, păr, piept, sân,
sânge, vână

10. Descrieți cel puțin 3 trăsături moștenite de limba română pe care le dezvoltă latina creștinilor. Precizați dacă sensurile cuvintelor de mai jos au fost moștenite din latina literară sau creștină:

Communicare, factura, paganus, inclinare, calendae, draco,
conventus

11. Identificați cu ajutorul unui dicționar etimologic etimonul latinesc al termenilor latini păstrați în română și pierduți în alte limbi romanice:

Ospăț; mire; județ; oaie; ferice; ager; iapă; împărat; veșmânt;
cântec

12. Examinați cuvintele propuse. Precizați dacă acestea au fost moștenite în limba română sau nu și explicați de ce.

Aes; os; is; ire; res; alae; urbs; villa; via; parabola; abbas; monachus

13. Extrageți din sursele bibliografice recomandate [7; 11; 5] cel puțin 10 elemente derivative moștenite în limba română din latină. Apreciați productivitatea lor în limba română actuală.

14. Urmăriți relația de sinonimie stabilită între etnonimul „vlah” și „român” în următorul citat. Stabiliți originea acestora și utilizarea lor în diferite contexte și epoci istorice în baza literaturii de specialitate:

„Așa și pentru neamul acesta, de care scriem, din țările acestea, numele său drept și mai vechi este român, adecă râmlean, de la Roma. [...]. Iar străinii și țările dimprejur le-au pus acest nume de vlah, de la vloh, cum s-a mai pomenit, <iar> aceste nume de valeos, valascos, olah, voloșin tot de străini sunt puse, de la Italia, căreia îi zic Vloh. Apoi, mai târziu, turcii, de la numele domnului care a închinat țara întâi la turci, ne zic bogdani, <iar> muntenilor caravlah, grecii ne zic bogdanovlah, muntenilor – vlahos.” (M. Costin „Letopisețul Țării Moldovei”)

15. Apreciați rolul teoriei lui B. P. Hasdeu despre circulația cuvintelor în contextul în care datele statistice atestă că lexicul fundamental al limbii române înregistrează circa 2 000 (2 500) de cuvinte de origine latină (fără derivate) sau 60% din totalul termenilor selectați.

16. Selectați din inventarul propus în sursele recomandate [1, p. 13-20; 2, p. 62-63] cel puțin 5 cuvinte latinești care denumesc îndeletniciri. Urmăriți evoluția acestora în alte limbi romanice.

17. Expuneți-vă punctul de vedere cu referire la originea păstorească a sensurilor românești ale cuvintelor:

A fâta; a înțărca; căpușă; a merge; a se băga

Stabiliți etimonul acestora cu ajutorul unor dicționare etimologice. *Completați* lista cu termeni păstorești de alte origini.

18. *Citiți* studiile „Românescul *Crăciun*” și „Dacoromânescul *Doină*” de Al. Rosetti [13, p. 555-561] și *completați* „Fișa de idei principale” în baza acestora. Expuneți-vă punctul de vedere referitor la originea termenilor.

19. *Alegeți* trei cuvinte latinești moștenite în română din cuprinsul exercițiilor **4–11**. În baza dicționarului latin-român, a dicționarului etimologic și a literaturii de specialitate, completați „Fișa cuvântului”. Respectați structura: a) descrieți sensul cuvântului în limba română actuală; eventualele sensuri/contexte din limba română veche; sensul etimonului; b) prezentați sensurile cuvântului în expresii românești; c) urmăriți prezența lui în alte limbi romanice; d) comentați sensurile nou-apărute/condițiile în care se produc modificări semantice; e) stabiliți relația cuvântului cu altele din câmpul semantic; f) prezentați alte informații relevante.

20. *Descrieți* cele trei mari epoci în care în limba română pătrund elemente grecești. Explicați cauza încetățenirii sau dispariției acestora.

21. *Distribuiți* cuvintele de origine greacă în trei grupuri, în funcție de epoca de pătrundere în limba română:

mintă, traistă, biserică, înger, dichisi, a agonisi, a folosi, prisos, mătase, carte, taifas, plictisi, a boteza, sindrofiu, a blestema, Constanța

22. *Stabiliți* originea și filiera prin care au ajuns în limba română cuvintele de mai jos. Argumentați:

Dascăl, diac, hârtie, agheasmă, paraclis, sihastru, argat, cămilă, călugăr

23. *Comentați* afirmația: „Influența greacă nu poate fi considerată ca un factor determinat în evoluția structurală a limbii române” (V. Pamfil).

24. *Identificați* modificările semantice pe care le-au suportat cuvintele de mai jos, pentru care sunt prezentate sensurile

originale din greaca bizantină. *Explicați* de ce unele au căpătat sensuri similare în română, albaneză, bulgară sau sârbă:

Agonisire (gr. „a lupta”); cutezare (gr. „a juca zarurile”); stol (gr. „flotă”); arvună (gr. „logodnă”); ieftin (gr. „fericit”)

25. *Elucidați* contextul istoric în care româna a început să fie influențată de maghiară. Faceți referință la sursele bibliografice recomandate la finele unității de învățare.

26. *Clasificați* cuvintele de origine maghiară în funcție de clasa semantică la care se referă și comparați clasele obținute cu cele de origine latină și slavonă:

Aldămaș; altoi; aprod; belșug; bir; oraș; cheltuire; ferestrău; gazdă; gealău; eleșteu; hotar; imaș; lacăt; meșter; sălaș; șoim; uliu; vamă; aprod; gând (*magh.* „grijă”); raită (*magh.* „hai”); fedeleș (*magh.* „capac”)

27. *Precizați* căile pe care au pătruns în limba română împrumuturile vechi germanice și explicați de ce chestiunea influențelor germanice este una dintre problemele controversate în lingvistica românească.

28. *Stabiliți*, în baza literaturii recomandate, care dintre termenii propuși se referă la primul strat al cuvintelor turcești din limba română și care se referă la influența osmanlie. *Grupați-le* în funcție de criteriul semantic:

Acaret, cerdac, maimuță, chibrit, chilipir, pridvor, cântar, hambar, tavan, maramă, pilaf, cafea, suman, capcană, cașcaval, ciulama, basma, teighea, ciorap, para, baltag, dușman, teanc, divan, catâr, tarabă

29. *Scrieți* un eseu argumentativ în care să dezvoltați ideea „Legătura vocabularului cu evoluția societății este așa de strânsă, încât datele lexicului pot oferi informații cu privire la istoria populației care vorbește limba respectivă” (M. Sala).

30. *Realizați* un studiu de caz cu tematica „Relatinizarea limbii române prin împrumuturi lexicale: situația la zi în sursele de specialitate”. Respectați cerințele înaintate față de acest gen de

activități (v. Metodica elaborării și evaluării unui studiu de caz în „Preliminarii” la începutul ghidului de față).

Sugestii pentru realizarea activităților independente

Pentru a urmări evoluția lexemelor latinești spre limba română și alte limbi romanice, se va consulta „Dicționarul latin-român”, autor Gheorghe Guțu, care a cunoscut mai multe ediții. Pentru stabilirea reflexelor pe teren romanic se vor utiliza: Cioranescu Al. Dicționarul etimologic al limbii române. București, 2007; Hanganu A., Varzari E., Negru V. Elemente greco-latine în limbile moderne. Chișinău, 2010; Hanganu A., Varzari E., Lexic latin și modern: derivate, maxime, expresii. Chișinău, 2008. Spre deosebire de acestea, lucrarea lui M. Vinereanu, Dicționar etimologic al limbii române (2008), pornește de la premisa că lexicul limbii române actuale este alcătuit din cca 65% de cuvinte de origine traco-dacă, deci are o abordare diferită de cea curentă în știința academică.

La interpretarea condițiilor social-istorice în care s-a format limba română, se va ține cont că viața preponderent rustică din Dacia, ocupațiile agricole (în special, viticultura și grădinaritul) și-au pus amprenta pe evoluția lexicului în acea perioadă: modificări semantice (*pavimentum*>*pământ*), pierderea sensurilor abstracte ale cuvintelor (*subtilis*>*subțire*), dispariția termenilor din domenii ignorate de dacoromani (*luntre* singurul termen din domeniul navigației păstrat în română), a termenilor referitori la elementele vieții culturale (*liber*, *stylus*), la armată și arta militară (*proelium*, *bellum*). În urma reorganizării vieții bisericești s-au pierdut numele lunilor anului (*ianuarius*), ale ierarhiei bisericești (*canonicus*), ale monahismului (*monasterium*).

Cuvintele latinești din lexicul de bază care nu au fost moștenite de limba română au fost înlocuite cu altele de aceeași origine încă în latina populară: *apis*, *aestas*, *brevis* (cf.: *alvina*, *vera*, **scurtus*). În Romania orientală fiind preferate derivatele (*ala//alapa*>*aripă*) și sinonimele latinești (*sapere//scire*>*ști*) sau

traco-dace (*puer, infans//copil, prunc*). Latina dunăreană a cunoscut și inovații lexicale, transmițând românei cuvinte de origine greacă, germanică, iliră, celtă.

Împrumuturile vechi germanice în română cuprind limbile vorbite de goți, gepizi, bastarni, care au conviețuit cu populațiile romanizate locale. În general, se atribuie origine veche germanică termenilor: *Moldova* (< *mulda* - specie de brad; *Mulduva* este o formă atestată în româna veche), *bardă, dop, nasture, rudă* ș.a. Pentru identificarea originii unor cuvinte pătrunse în română până în sec. XVI, cercetătorii aplică metoda cronologiei fonetice (unui sunet germanic, de exemplu, îi corespunde în epoca respectivă un anumit sunet românesc).

De reținut că unele categorii de lexeme împrumutate pătrund în română prin filiera unor limbi terțe, de exemplu, termenii mediogrecești trec prin filieră slavă, fiind atestați în numeroase documente slavo-române (*logofăt, trandafir, zahăr, zugrav*).

Clasificarea semantică a cuvintelor se va face în conformitate cu domeniile sociale și naturale, ceea ce va permite înțelegerea specificului vieții private și îndeletnicirilor dacilor romanizați.

Referitor la latina creștinilor, aceasta se răspândește în Dacia în sec. IV (4, p. 90-92), când creștinismul devine aici religie a maselor. Termenii din latina creștină care au circulat pe teritoriul dac romanizat au avut un caracter popular, întrucât organizarea bisericească s-a format aici abia după sec. V.

Pentru elucidarea fenomenului de relatinizare a limbii române, se va porni de la ideea că acesta poate fi privit ca un proces de sine stătător care a vizat intensificarea și consolidarea trăsăturilor latinești ale limbii române. Relatinizarea a presupus îmbogățirea lexicului și a frazeologiei românești cu unități lingvistice noi care prezintă în structura lor diverse rădăcini latinești. În urma relatinizării, în limba română se încetățenesc cuvinte împrumutate de origine latină (*consul, index, gratis, client, bonus, audit, campus*) pătrunse prin filieră romanică, slavă, germană, engleză etc.

Documentare bibliografică

1. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1991, p. 13-20, 32-45.
2. Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. București, 1978, p. 55-65, 98-116.
3. Brâncuș G. Introducere în istoria limbii române. București, 2005. <https://www.academia.edu> [accesat 1.X.2017]
4. Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1980.
- 5*. Sala M. De la latină la română. București, 2012, p. 37-74, 98-102, 103-115.
- 6*. Brâncuș G. Istoria cuvintelor. București, 2004.
- 7*. Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L. Latina vulgară. Chișinău, 2007, p. 108-118.
- 8*. Coteanu I., Sala M. Etimologia și limba română. București, 1987.
- 9*. Suciu E. 101 de cuvinte de origine turcă. București, 2011.
- 10*. Manolii A. Termeni de origine greacă. Chișinău, 2011.
- 11*. Butiurca D. Fondul latin și inovația în vocabularul panroman. În: Limba română, Nr. 4-6, anul XVI, 2006. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1569> [accesat 1.X.2017]
- 12*. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol. I. București, 1961, p. 225-249.
- 13.* Rosetti Al. Istoria limbii române. De la origini până la începutul sec. XVII. București, 1986.

Unitatea de învățare IV

ELEMENTE DE FONETICĂ ISTORICĂ. VOCALISMUL

Obiective

- Să descrie, cel puțin, 3 modificări pe care le-a suportat accentul de la latină la română;
- Să compare modificările accentului și evoluția vocalelor în cuvintele de origine latină și în cuvintele de origine slavă;
- Să deducă în ce condiții se produce schimbarea fonetică în perioada de formare a limbii;
- Să argumenteze rolul factorilor interni și externi în evoluția vocalelor limbii române;
- Să aplice legile fonetice la analiza vocabularului limbii române în diferite epoci istorice;
- Să analizeze sub aspectul schimbărilor fonetice texte românești din faza veche a limbii;
- Să realizeze un tablou sintetic al sistemului vocalic al limbii române în perioada de formare.

Timp alocat

2 ore – C, 4 ore – S, 6 ore – LI

Prezentarea temei

◆ *Evoluția accentului*

Accentul melodic din latina clasică vs. accentul de intensitate (dinamic) din latina vulgară și limbile romanice. Rolul accentului de intensitate în evoluția vocalismului. Modificări ale accentului în grupul „muta cum liquida”, sinereza, recompoziția, analogia. Modificări de accent în cuvintele de origine slavă, turcă și maghiară.

◆ *Schimbările fonetice condiționate și schimbările necondiționate*

Factori care determină schimbările condiționate: contextul sonor, poziția sunetului în complexul sonor (poziție inițială, intervocalică, accentuată). Modificări în cadrul unor grupuri de sunete (*cr, rv, gl, cl*). Accidentele fonetice. Afereza, apocopa, sincopa, asimilarea, disimilarea, betacismul, vetacismul, palatalizarea, rotacizarea, proteza, epenteza, metateza ș.a.

◆ *Evoluția vocalelor*

Vocala **a** în poziție inițială, nazală, neaccentuată, finală (precedată de o vocala anterioară), precedată de grupul *cl*, urmată de *r*; în cuvintele împrumutate. Vocala **e** în poziție inițială, finală, accentuată, neaccentuată, nazală, precedată de o fricativă/lichidă/ labială/labiodentală; în cadrul prefixelor. Vocala **i** precedată de *r/rr/t/s*; urmată de *o/u*; în poziție nazală, finală; *ĩ*; disimilarea, sincopa. **O** în poziție neaccentuată, nazală. **U** în poziție neaccentuată, nazală; apocopa, sincopa. Apariția vocalelor noi.

◆ *Formarea diftongilor*

Condițiile diftongării. Diftongarea în limba română veche.

Teme pentru studiu individual

- Caracteristicile transformărilor fonetice de la latină la română
- Schimbări fonetice în cadrul vocalismului în epoca românei comune

Subiecte pentru prezentări

- Adaptarea fonetică și grafică a împrumuturilor latino-romanice
- Controverse privind rolul substratului în evoluția sunetelor limbii române
- Evoluția vocalelor în dialectele de la sud de Dunăre

Activitate independentă

1. Descrieți câteva trăsături care fac aspectul fonetic al limbii latine diferit de cel al limbii române. **Comentați** cauza deosebiriilor survenite în procesul evoluției de la latină la limbile romanice. Pentru exemplificare, utilizați fonetismele din inscripțiile perioadei daco-romane [11, p. 48-53].

2. Realizați, în baza literaturii de specialitate [1; 2; 3], un tablou sinoptic care să illustreze modificările prin care a trecut sistemul vocalic de la latina clasică la populară, apoi la română.

3. Explicați ce consecințe a avut deplasarea accentului în următoarele situații pentru reflexul românesc. Numiți fenomenul:

Arietem = *ariétem, capréolus = *capreóulus, urcéolus = *urceóulus, parietem = *pariétem, mulierem = *muliérem

4. Comentați modificările de accent care s-au produs în cazul grupului „muta cum liquida”. *Exemplificați*.

5. Analizați fenomenul recompoziției din următoarele exemple:

Íncipit > *incípit > începe; cónvenit > *convénit > cuvine;
pérficit > *perfácit > preface; consúere > *cónsuere > cósere;
transilio > transalio > tresar; infringo > *infrango > înfrâng

6. Analizați evoluția accentului în cuvintele împrumutate:

Slugá, kosá, brazdá, hraná, mázgá, straná (sl.); apród, halastó, határ, világ, rovás, bólség, désma, lakás, vítéz (magh.); leitourghía, evangélion, Christós, holéra, zugráphos (gr.)

7. Observați evoluția în română a vocalelor neaccentuate din latină:

Víridis; vétulus; óculus; tardívus; formíca; léporem; radícula; barbátus

8. O schimbare fonetică (o lege fonetică) se constată atunci când în pronunția unei colectivități care vorbește același idiom un fonem s-a transformat / a dispărut / a apărut în toate cuvintele care prezintă condiții identice. *Descrieți* legile fonetice care au caracterizat perioada de formare a limbii române.

9. Exemplificați schimbările condiționate ale vocalelor în epoca de formare a limbii române. *Expuneți-vă* punctul de vedere referitor la cauzele externe care au determinat aceste modificări.

10. Urmăriți evoluția vocalei *a* în funcție de poziția ocupată față de alte foneme. *Precizați* modificările condiționate sau necondiționate la care este supusă aceasta:

Tardivus > târziu, masticare > mesteca, clamó > chem, inclavo > închei

11. Caracterizați evoluția vocalei *a* în poziție tare și în poziție slabă:

- a) Aqua > apă; altarium > altar; vaca > vacă; arare > ara; latus > lat, annus > an; calidus > cald, barba > barbă; lacrima > lacrimă; albus > alb; scamnum > scaun; amarus > amar; nasus > nas
- b) barabatus > bărbat; casa > casă; gallina > găină; pulpa > pulpă; placenta > plăcintă; pharmacum > farmec

12. Comparați modificările la care sunt supuse cuvintele latinești (a) și cuvintele de alte origini (b). *Stabiliți* legitățile specifice pentru adaptarea fonetică a cuvintelor de origine străină în limba română în faza ei de formare.

- (a) *Lat.* rarus; lactem, muttare; partem; frater, panem, blandus
- (b) *Sl.* livada, hraniti; *gr.* rana, vrana, kamphora; *magh.* aldomas, lacat

13. Identificați cuvintele latinești care respectă același principiu de modificare fonetică pentru vocala *a* și găsiți reflexul românesc:

- Lana, languidus, panticem casa, canem, manum, caseum, canticum, caput, sanctus, graneum, veteranus, carnem, Romanus, fontana, mane
Cf.: *gr.* spanos > spân, *sl.* sumetana > smântână, stanu > stână

14. Extrageți cuvintele în care vocala *a* este supusă aferezei și protezei:

- Aranea, attempire, agnellus, mutesco, fumo, margella, avunculus, autumnna, averruncare, cooperio, mastico; amita; animalia

15. Urmăriți evoluția vocalei *e* în funcție de poziția ocupată față de alte foneme. Grupați cuvintele propuse potrivit formulelor:

- a) m/b/p/v/f + e > ă;
- b) r/rr + e > â;
- c) s/z/dz/t/ț + e > ă:

- Medulla > măduvă; crepare > a crăpa; septimana > săptămână; deus > zău; peccatum > păcat; creationem > Crăciun; ressina >

rășină; sebum > său; reus>rău; termina > termora > țarmuri;
februarius > făurar

16. Caracterizați evoluția vocalei *e* în poziție tare și în poziție slabă:

Credo > cred, decem > zece, libertare > ierta, trepidare > trepida, gelum > ger, petiolus > picior, humerus > umăr, erritium > arici, eccum istum>acest, eccum istum > acest, eccum illoc >acolo, eccum modo > acmu > acum, pavonem > păun, dies > zi

17. Extrageți cuvintele latinești care respectă același principiu de modificare fonetică a vocalei *e* și numiți-l:

Intellego > înțeleg; sentire>a simți; mensura > măsură; fetus > făt; medularem > mădular; peccorarius > răcurar; pissatum > păsat; ressonare > a răsuna; mentire>a minți; horresco>urăsc

18. Stabiliți modificările fonetice pe care le suportă vocala *e* în componența prefixelor:

Excurtare > a scurta; extempero>astâmpăr; excuterre > scoate; exbattere > a zbate; excaldare > a scâlda; extrigare > strigă; excadere > a scădea; extricare > a strica; exponere > spune

19. Comentați evoluția vocalei *e* în poziție nazală. Analizați următoarele situații:

Dentem, tener, potentia, mentem, conventus, ventus, temporivum, lenis, lentem, parentem, venio, plenus, venenum, Veneris

Cf.: rom. veche: bene, dente, cuvente, juramente, veșmente, rogamente

20. Stabiliți modificările fonetice pe care le suportă vocalele *a* și *e* în cadrul flexiunii verbale:

Laudamus, cantamus, cantabat, adunavit, cantavimus, laudavissetis, laudavissemus, ardere, fervere, respondere, ridere, dat, fac, stat

21. Expuneți-vă opinia referitor la posibila influență de substrat traco-dac în următoarea combinație: *v/f + e > ă > â*. De exemplu:

vena>vână, fenum>fân, vendo>vând. *Identificați* și alte exemple de acest fel.

22. *Analizați* exemplele în care *é* s-a confundat cu *î*. Demonstrați că acest fenomen este anteromanic, apelând la exemple din diferite limbi:

Nigrum > negru, eligo > aleg, colligo > culeg, digitus > deget, circum > cerc, lignum > lemn, pilus > păr, signum > semn, plico > plec

23. *Descrieți* condițiile în care se produce diftongarea lui *e*:

Decem > *diece > zece; equa > *iequa > *ieapă > iapă; fera > *fiera > *fiară > fiară; mele > miere; Mercurius > miercuri; pectus > piept, mensa > mesa > measă > masă; densa > deasă, nevesta > neveastă > nevastă, vreme > vreamă > vreme, lege > leage > lege

24. În limba română veche, vocala *e* – fiind precedată de ocluzive (*c,g,d,t*) și spirante (*s,z*) – se diftonghează (decem > dzeace; feta > feată). *Selectați* din textele sec. XVI–XVII exemple care să ilustreze următoarele formule: *a + cons.* > *ai* > *a* (giudecaire > judecare); *ia* > *é* > *e* (muiare > muiere); *ea* > *é* > *e* (șapte > șapte).

25. *Comentați* evoluția lui *i* în *î* și identificați principiul după care se produce aceasta în limba română contemporană și în cea veche:

Ripa, rivus, horrire, terrinna, rideo, dico, urtica, *sl.* umoriti

26. *Stabiliți* etimonul cuvintelor de mai jos și *explicați* condițiile în care se produce schimbarea fonetică:

Începe, întreba, înțelege, îngrășa, înălța, încălța, umple

27. Unul dintre procesele de evoluție a vocalei *i* este consonantizarea. Exemplificați regula, urmând formulele: *i inițial + o/u* > *ǵ* > *j* (iocum > ǵoc > joc); *i inițial + a* > *dz* > *z* (iacere > dzace > zace).

28. *Deduceți* din exemplele propuse trei situații în care *i final* se menține. Precizați forma latinească a cuvintelor:

Lupi; oameni; friguri; noștri; voștri, afli; cânți; muți

29. *Explicați* în ce constă fenomenul metatezei în baza următoarelor exemple. Completați lista cu alte exemple:

Habeat > habiat > aibă; rubeus > rubius > roib; scabies > scabia > zgaibă, *cubium > cuibu > ciub

30. *Urmăriți* evoluția vocalei *o* și precizați condițiile în care se produc modificări fonetice:

Corpus, molema, pomus, focus, formicam, leporem, slovo, lopato, cogitoare, cottizare, oblitare; occidere, convenire, confundere, rogationem, formosus, horrere, ad modum, comprehendere, oricla, rotundus, ostium, cotoneum

31. *Clasificați* cuvintele de mai jos în două clase în funcție de menținerea lui *o* sau de închiderea lui:

Pontem, homo, rogationem, populus, montem, frontem, bonum, focus, dominica, *sl.* bogatŭ, obrazŭ, potopŭ, *gr.* molemma, *tc.* moft, *magh.* tok

32. În limba română veche, în locul lui *ŏ*, poate fi atestat *u*: adurmi, uspăta, cunoscut, descuperi. *Extrageți* contexte sugestive tendinței din textele reprezentative pentru literatura română veche.

33. *Descrieți* condițiile în care se produce diftongarea lui *o*:

Brosca > broască; colorem > culoare; rota > roată; domina > doamnă; mola > moară, solem > soare, coda > coadă, ad foras > afoară > afară. Cf.: *sl.* kofa > cofă, *szoba* > sobă, *lat.* soror > soră

34. *Exemplificați* menținerea lui *u* și apocopa lui *u*. Cum explicați prezența lui *u* final în următoarele situații: pământu, dreptu, fundu, multu, glasu, scumpu, rodu?

35. *Urmăriți* situațiile în care *u* > *o*. Identificați trei situații în care are loc această modificare:

Umoriti > omorî; usrudije > osârdie; urenditi > orându; cubitus > cot; bublaus > buăr > buor > bour; nubilum > nuăr > nuor > noor > nor; dui > doi; autumnă > toamnă; pluvia > ploaie

36. Identificați fenomenul ce afectează vocalele *u* și *i*:

Radicula > radicla > ridiche, oculus > oclus > ochi, vetulus > veclus > vechi, directus > drept > drept, vestimentum > veșmânt, renuculus > rărunchi

37. Deduceți legea fonetică ce a determinat evoluția cuvintelor propuse și indicați etimonul acestora:

Genunchi, vechi, trunchi, a înghiți, a închide, a sughița

38. Realizați analiza etimologică a dubletelor de origine latină:

Toartă, tort (fir tors) – turtă, spată – spate, unu – un, oare – vrea, fapt – faptă, verde – varză, amiază – miez, a cure – a curge, a cere – a cerși, șa – șale, cap – capăt, lat – latură, oală – ol, soartă – sorț, șiră – șir

39. Analizați diferite condiții de apariție a diftongilor limbii române: *ea, oa, ai, ei, îi, ai, oi, ui, au, eu, iu, ou, ău*. *Sintetizați* regulile de formare a diftongilor și prezentați-le în câteva formule reprezentative. *Expuneți-vă* părerea referitor la originea diftongilor românești, consultând studiul lui Al. Rosetti [9, p. 631-636].

40. Completați un tabel sinoptic care să illustreze toate sursele posibile de formare a vocalei *Ă* și, respectiv, un tabel sinoptic pentru *Â*. Vedeți modelul de completare în Anexe.

Sugestii pentru realizarea activităților independente

Modificările în sistemul vocalic au început încă în latina vulgară, de aceea au afectat toate limbile romanice. Schimbările la nivelul foneticii și fonologiei limbii latine târzii pot explica și unele fapte dialectale din româna actuală.

În sec. II începe procesul de monoftongare a diftongilor: *ae>e; oe>e; au>o* (*repausare>răposa*). Transformarea vocalelor lungi în vocale pronunțate închis și a vocalelor scurte în vocale pronunțate deschis este înregistrat în sec. III-IV. Ulterior dispare

și opoziția de timbru: *i* deschis se confundă cu *e* închis (*pisces*>*pesce*>*pește*).

O trăsătură caracteristică sistemului vocalic românesc este evoluția calitativă a vocalelor: trecerea dintr-o serie vocalică în alta *a*>*e* (*clavis*>*cheie*); *e*>*a* (*erricius*>*arici*), *a*>*o* (*fames*>**fomes*>*foame*) și deplasările în interiorul seriei vocalice *e*>*i* (*mene*>*mine*), *o*>*u* (*pontem*>*punte*), *u*>*o* (*umoriti*>*omorî*, *autumna*>**atomnă*>*toamnă*).

Deși către sec. XVI *e* accentuat în poziție nazală trecuse la *i*, textele mai înregistrează notația cu *e* (*denainte*, *pren*, *credența*), pe care Al. Rosetti [9, p. 454] o explică prin resimțirea cuvintelor cu *den* și *pren* drept compuse, iar de aici grafia prin analogie este răspândită și asupra altor cuvinte. De reținut că grafiile din sec. XVI nu întotdeauna notează realitatea fonetică (*mânt*/*mănt*/*mentu*; *mânzul*/*menzul*). Al. Rosetti crede însă că formele *rindul*, *singe*, *sint* redau un fapt fonetic, confirmat de răspândirea actuală în graiurile bănățene.

Unele tendințe în evoluția vocalelor sunt explicabile prin influențe străine, în special prin slavă: *e*>*ie* (*clavis*>*cheie*; *est*>*ieste*).

Vocalele nou-apărute *ă* și *â* provin nu doar din cuvinte de origine latină (*vena*>*vână*, *ventus*>*vânt*, *secala*>*secară*), dar și din cele de origine slavă (*sventu*>*sfânt*, *krongu*>*crâng*, *kopyto*>*copită*), care se supun aceluiași tratament ca și cuvintele moștenite (*a+m,n*>*î*; *e+m,n*>*î*). Pentru vocala *ă* există opinii că ar proveni din substrat (Al. Philippide) sau ar fi un fenomen comun limbilor balcanice (S. Pușcariu).

Transformarea lui *a* accentuat și *a* inițial neaccentuat în poziție nazală este considerată printre cele mai vechi legi fonetice ale limbii române, care se consideră încheiată către sec. VII. Referitor la sursele noilor vocale, se va ține cont că ele pot proveni, practic, din orice vocală latinească în funcție de contextul fonetic, de aceea este importantă descrierea acestuia (Ex.: *labială*, *labiodentală* + *a* > *ă*: *peccatum*>*păcat*, *video*>*văd*).

Diferențierea pronunțării *ă-â* se produce abia în sec. XVI, când pentru acestea se folosesc diferite semne grafice în scriere.

La analiza evoluției vocalelor în poziție nazală, se va ține cont că fenomenul este datat pentru cuvinte diferite cu perioade diferite. Astfel, *a accentuat + n/m + consoană* (*blandus, canto, campus*) este anteromânesc, iar *a accentuat + n + vocală* (*romanus, fontana*) este mai nou, atingând și cuvintele împrumutate în sec. V-VII (*gr. Spanos>spân, sl. Stana>stână*).

O altă modificare substanțială apărută în sistemul vocalic al limbii române comune este apariția diftongilor *ea* și *oa*, care, potrivit lui I. Coteanu [12, p. 78], provin din *e*, respectiv *o*, atras de *a/e* din silaba următoare (*ligat>lega>leagă; decem>dzece>dzeace; poarta>poartă*). Trecerea treptată *ea>e* se produce începând cu sec. XVI, când textele înregistrează utilizarea lor alternativă în situația *ea ... e > e ... e* (*leage/lege; peceate/pecete, meale/mele*). Monoftongarea *ea>a* (*feată>fată*) se atestă pentru prima dată în glose din sec. XIII; diftongul *oa + ua>o* (*doauă>doauo>doo*), iar *au* și *eu* se mențin numai în poziție finală (*aveau*).

În textele sec. XVI apar și variații în scrierea lui *u* etimologic final (*mers/mersu; aur/auru*), dar în următoarele secole notarea acestuia rămâne doar o tradiție grafică (nu mai este atestată în *Divanul* lui D. Cantemir).

Documentare bibliografică

1. Macrea D. Introducere în gramatica istorică a limbii române. București, 1974, p. 97-143.

2. Brâncuș Gr. Introducere în istoria limbii române. București, 2005. <https://www.academia.edu> [accesat 1.X.2017]

3*. Franga M. Istoria limbii române. București, 2008. p. 56-87.

4*. Dimitrescu F. Introducere în fonetica istorică a limbii române. București: Ed. Științifică, 1967.

5*. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1991.

6*. Sala M. De la latină la română. București, 2012, p. 143-157.

7*. Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L. Latina vulgară. Chișinău, 2007, p. 36-56.

8*. Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. București, 1978, p. 123-195.

9*. Rosetti Al. Istoria limbii române. De la origini până la începutul sec. XVII. București, 1986.

10*. Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1980, p. 329-334.

11*. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol. I. București, 1961, p. 48-92.

12*. Coteanu I. Structura și evoluția limbii române. București, 1981.

Unitatea de învățare V
ELEMENTE DE FONETICĂ ISTORICĂ.
CONSONANTISMUL

Obiective

- Să descrie, cel puțin, 3 legi și 3 accidente fonetice;
- Să compare evoluția consoanelor în cuvintele de origine latină și în cuvintele de alte origini (slavă, maghiară);
- Să argumenteze rolul factorilor interni și externi în evoluția consoanelor limbii române;
- Să aplice legile fonetice la analiza vocabularului limbii române în diferite epoci istorice;
- Să analizeze sub aspectul schimbărilor fonetice texte românești din faza veche a limbii;
- Să realizeze un tablou sintetic al sistemului consonantic al limbii române în perioada de formare.

Timp alocat

2 ore – C, 4 ore – S, 6 ore – LI

Prezentarea temei

◆ *Evoluția consoanelor*

B intervocalic, urmat de *u*, urmat de *l/r*, vetacismul. **V** – betacismul, sincopa, vocalizarea. **P** – condițiile asimilării, reducerii. **M** – condițiile asimilării, disimilării. **N** – condițiile asimilării, disimilării, iotacizării. **D** – condițiile asimilării, disimilării, apariția lui *z, j*. **T** – condițiile apocopei, asimilării, disimilării, apariția lui *č, ț*. **S** – apocopă, reducere, apariția lui *ș*. **G** – africativizare, sincopă, asimilare. **C** urmat de *e/i*, urmat de *e/i* plus o vocală accentuată sau precedat de *s*, precedat de o vocală neaccentuată, sonorizarea. **R** – asimilare, metateză. **L** – geminat, afereză, sincopă, asimilare, metateză. Evoluția consoanei **h**.

◆ *Evoluția grupurilor de consoane*

Evoluția grupurilor bimembre de consoane în poziție inițială, medială și finală. Evoluția grupurilor trimembre.

Teme pentru studiu individual

- Redarea sunetelor în cuvintele de origine străină: slavă și greacă
- Schimbări fonetice în cadrul consonantismului în epoca românei comune

Subiecte pentru prezentări

- Viziunile lingviștilor de la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX despre palatalizare
- Evoluția consoanelor în dialectele suddunărene

Activitate independentă

1. Analizați formele atestate în inscripțiile latinești din Peninsula Balcanică înregistrate în „Corpus Inscriptionum Latinarum”. *Observați* următoarele modificări: $b=v$, $d=t$, sincopa lui v , apocopa lui t , r , m , afereza lui h . *Comentați* tendințele de evoluție a sistemului consonantic de la latina clasică la latina populară și de aici la română.

Devebet, Iacovus, sivi; serbi, bixit, bos, botum; aunculus, clao, vius; restituיד; audivi, posui, poserun; frate, mate; abere, ac, aeredes, onore, ostes, ospite; annoru, circu, mea, nove, septe

2. Completați „Fișa terminologică” a următorilor termeni:

Schimbări condiționate; Schimbări necondiționate; Lege fonetică; Accident fonetic; Afereză; Proteză; Epenteză; Metateză; Asimilare; Disimilare; Apocopă; Sincopă

3. Caracterizați trei trăsături ale sistemului consonantic din latina clasică ce o diferențiază de latina populară și de limba română. Consultați sursele [1-2] din lista bibliografică recomandată.

4. Urmăriți evoluția consoanelor bilabiale în poziție inițială și medială și deduceți tendințele lor de evoluție:

Barbam, barbatus, blandus, galbinus, albus, basilica, porta, populus, pulverem, caput, copia, clamare, armam, comam, memoriam, coperire

5. Stabiliți tendința de evoluție a labiodentalelor și dentalelor în funcție de poziția pe care o ocupă în cuvânt:

Vaca, trifolium, filium, focus, novem, nascere, digitus, videre, coda, tempus, rota, porta, septimana, nasus, casa, rogare, sera, aurum, lana, legem, lupus, lignum, fagum, luciferum, vallem, vescidum, potere

6. Descrieți o schimbare fonetică ce este comună pentru următoarele exemple. Explicați de ce ea nu se produce în cuvintele: livada, nevasta, liubiti, baba.

Caballus, scribere, tibi, hiberna, nobis, abellona, cerebellum, cubitus, sibi, rivus, ovum, levare, lavare, bubalus, libertare, tibi, clavem, lavare

7. Identificați 3 condiții în care se produce confuzia consoanelor *b-v*:

Habere > avea, veteranus > bătrân, silvaticus > sălbatic, cervus > cerb, corvus > corb, pulvere > pulbere, alveus > albie, malva > nalbă

8. Descrieți ambianța sonoră în care se produce modificarea condiționată a consoanei *b* din următoarele exemple:

fabrum > faur, nebula > negură, uber > uger, februius > făurar; sub(u)lum > sul, rubum > rug, nobis > nouă, cibrum > ciur, stabulum > staul, *subrupare > surpa, nubilum > nor

9. Comentați accidentul fonetic care se atestă în următoarele exemple:

Fossatum > sat, aqua baptizat > aqua battizat > bobotează, umbilicus > buric, bdenie > denie, dvornic > vornic

10. Comparați exemplele de mai sus cu modificările consoanei *l* în următoarele situații. Explicați diferența:

Leporem, libertare, linum

11. Identificați originea cuvintelor și restabiliți consoana iotacizată din etimon:

Bătaie, muiere, femeie, fiu, paie, trifoi, tei, crai, hamei, ibovnic

12. Explicați procesul înregistrat de următoarele exemple. Selectați alte exemple și contexte relevante din limba română literară veche:

Calcaneum > călcâniu > călcâiu, aranea > rânje > râje, exponis > spuniu > spui, capitaneus > căpătâiu, vinea > vie, cidonium > gutuie

13. Motivați transformările calitative din următoarele exemple:

Boletus, gula, filum, qualis, talis, lingula, salem, solem, singulus, subtilis, dolorem, caelum, scala, angelum, ventilo, picula; monumentum, minutus, canutus, renunculus

14. Analizând literatura de specialitate, expuneți-vă părerea referitor la epoca în care se produce reducerea geminatelor. Numiți alte modificări ale consoanelor din aceeași perioadă.

Cuppa, sufferire, adducere, ossum, transmittere, apponere, grossum

15. Analizați tratamentul geminatei *ll* și descrieți vecinătatea care determină schimbările condiționate ale acesteia:

Gallina, catelli, novella, turturella, vitella, vallem, callem, macellarius, caballum, gallina, malleus, follem, caballarius, medullarius, cellarius stella, sella, novella, margella>mărgea, allevatum, pellem, trac. *argella

16. Explicați situațiile în care apocopa se produce/nu se produce:

Lupum > lup, nos > noi, vidis > vezi, caput > cap, dicit > zice, dat > dă, aut > au, quod > că, quid > ce, ad > a, lumen > lume, armam > armă

17. Comentați evoluția lui *h* în epoca de formare a limbii române. Urmăriți exemplele:

Hram, a hrăni, hohot, odihnă, dihanie, hotar, huzur, hârdău, ham

18. Deduceți în ce condiții fonetice are loc formarea africateri *č* în limba română. *Descrieți* vecinătățile:

Circellus > cercel, urceolus > ulcior, cepa > ceapă, civitatem > cetate, rogationem > rugăciune, inclinationem > închinăciune,

petiolus > picior, creationem/calationem > Crăciun, intellectionem > înțelepciune, fetiolus > fecior, titionem > tăciune, mentionem > minciună, petiginem > pecigine

19. Analizați condițiile formării africateri ȝ în limba română:

Sagitta > săgeată, geniculum > genunchi, gena > geană, sanguem > sânge, extinguere > a stinge, unguere > unge, deorsum > ȝios > jos

20. Urmăriți apariția lui z/dz în limba română și descrieți vecinătățile. Fonetismul arhaic cu dz se atestă în glose din perioada preliterară. În tipăriturile lui Coresi sunetul este notat grafic cu z. Comentați evoluția acestui sunet în diferite regiuni românești și epoci. Folosiți exemplele:

Dies > dzi > zi, *frondia > frundză > frunză, dico > dzic > zic, cadeat > cadză > cază, medium > miedz > miez, radia > radză > rază, hordeum > ordz > orz, diana > dzână > zână, jacere > a dzace > a zace

21. Stabiliți legitățile fonetice care duc la formarea lui ț în română:

Negotium > negoț, pretium > preț, intelligo > înțeleg, scortea > scoarță, terra > țară, tibi > ție, hospitium > ospăț, socia > soață, iudicium > județ, *facia > față, calceus > (în)calț, vivitea > viță, brachium > *bracium > braț, paucinus > puțin

22. Identificați exemplele care ilustrează formulele: s+e,i; s+e,i+voc.; s+c+e,i; s+t+e,i, c+s+e,i. Urmăriți formarea fricativei ș în română:

Fascia > fișie, disfaciolare > a desfășura, exire > a ieși, lexiva > leșie, dixisti > ziseși, arscia > arșiță, astectare > a aștepta, angusti > înguști, vesica > beșică, septem > șapte, sedo > șed, vestimentum > veșmânt, scio > știu, camisia > cămașă, extergeo > șterg, hostes > oști

Comentați exemplele: căpușă, gușă, moș, șopârlă, știră

23. Realizați analiza etimologică a cuvintelor de mai jos:

Aprig, armăsar, fraged, creștin, rugină, ager, gingie, cheag, ață, nouă, berbec, ger, aștern, deșert, roș, sigur

24. Evoluția grupurilor consonantice de la latină la română pune mai multe probleme. Discuțiile controversate sunt determinate în primul rând de factorii care condiționează modificările în cadrul acestor grupuri. Consultând literatura de specialitate [7, p. 154-157], cădeți de acord asupra unui punct de vedere: modificările în cadrul grupurilor consonantice țin de evoluția internă sau de influența externă. *Argumentați-vă* opțiunea.

25. *Comentați* evoluția fonetică a următoarelor grupuri: *ct, cl, cs, gl, gn, qu, gu, bl, br*. Țineți cont de anturajul fonetic:

Factum, fructum, *pectum, fricuts, despectus, clavis, oculus, coagulum, glacies, ungula, angulus, glandula, glomus, vigilare, clamo, oricla, musculus, lucto, directus, lactuca, coctus, maxilla, laxo, exeo, coxa, frixit, lignum, signum, cognatus, pugnus, lingua, aqua, equa, coquo, quale, quod, quantus, quattuor, cribrum, stabulum

26. *Definiți* procesele de asimilare și de disimilare. Demonstrați prezența acestora în exemplele de mai jos:

Despectus > deștept, serenum > senin, dorsum > dossum > dos, nuptiae > nuntă, suspirare > nuntă, fenestra > fereastră, corona > cunună, sanguinosus > sângeros, farina > fanina > făină

27. *Comparați* tendințele de adaptare a împrumuturilor latino-romanice cu aplicarea legilor fonetice în cuvintele moștenite:

Barbar, funebru, formulă, solariu, acvariu, humil, feroce, agendă, median, halucinație, cohortă, elocvent, referendum, humus, propolis

28. *Realizați* un studiu de caz în care să puneți în discuție următoarea problemă: „Adaptarea fonetică și grafică a împrumuturilor latino-romanice”. Țineți cont de cerințele înaintate față de acest gen de exerciții (v. în lucrarea de față compartimentul „Preliminarii”).

29. Faceți analiza etimologică a cuvintelor de origine latină din textul propus. *Apreciați statistic* proporția cuvintelor de origine latină și de alte origini în textul propus spre analiză.

Dzise Domnul pilda aceasta: Doi oameni întrară în besearecă să să roage, unul fariseu, iară altul vamăș. Deci fariseul stătu și așa să ruga întru sine: „Doamne, dau ție laudă că nu sămt ca alați oameni apucători, nedirepți, curvari, sau ca acest vamăș. Postescu-mă de daori într-o săptămînă și dau a dzeacea din cât agonisesc.” Iară vamășul sta departe, nu vrea nice ochii să-ș rădice cătră ceriu, ce să bătea în piept și dzicea: „Doamne, milostiv fii mie păcătoșului!” Iară grăesc voaă că pogoră acesta mai dirept în casa sa, decât acela, că hie cine cela ce să va înălța smeri-să-va, iară cela ce să va smeri înălța-să-va (Varlaam, Cazania).

Sugestii pentru realizarea activităților independente

Pentru rezolvarea exercițiilor la compartimentul „Consonantismul” se va ține cont de criteriile de clasificare a consoanelor în fonetica limbii române: (1) după modul de articulare (oclusive, semioclusive, fricative (constrictive), sonante lichide (laterale și vibrante) și oclusive nazale) și (2) după locul de articulare al organelor fonatorii (bilabiale, labiodentale, dentale, prepalatale, palatale, velare și laringale).

Consonantismul românesc este rezultatul unor modificări fonetice produse în sistemul consonantic al latinei vulgare. Evoluția consoanelor de la latină la română a fost, în mare parte, condiționată de vecinătățile consoanei în cuvânt. Aflată în poziție tare (la început de cuvânt), consoana, de regulă, se menține. Excepție fac *l* (*leporem>iepure*), *f* (*fossatum>sat*). În poziție medială, de regulă, dispar consoanele *b*, *v*, iar consoanele geminate se reduc (*cirecellus>cercel*). În poziție finală consoanele se apocopează încă în latina vulgară (inscripțiile atestă apocopa î.Hr.), cu excepția lui *s* care dispare pe teren românesc (*s* se menține în alte limbi romanice unde influența școlii și a limbii

grecești erau mai puternice). În trecerea spre limbile romanice *h* a amuțit, iar ulterior a reapărut în română odată cu cuvintele de alte origini, menținându-se datorită opoziției pe care o creează cu *c*.

Sistemul consonantic românesc se caracterizează prin formarea unor sunete noi (*č, ģ, k', g', h, j, z, ș, ț*). Dar dacă unele încep să apară chiar în latina târzie (*č, ț*), altele (*h, ģ, j, z*) se conturează sub influența limbilor cu care româna a intrat în contact – slava, turca, greaca ș.a.

În grupurile de consoane sunetele fie se reduc (*maxilla>măsea*), fie își schimbă locul și gradul de articulare, se vocalizează (*pugnum>pumn; fabrum>faur*). Majoritatea grupurilor au cunoscut evoluții pe întreg teritoriul României (rom. *ct>pt*, it. *ct>tt*, fr. *ct>it*), pentru unele considerându-se important rolul substratului. Grupul *cl'* este atestat în Moldova până în sec. XV (*Urecl*).

În româna preliterară și literară veche (în special, în Moldova) capătă răspândire sunetul *dz*, pe care Al. Rosetti îl consideră etimologic în cuvintele de origine traco-dacă (*mândz, budză*).

Redistribuirea consoanelor *l* și *r* are drept consecință fenomenul rotacismului lui *l* intervocalic (*mola>moară*), fenomen încheiat în perioada românei comune.

Pentru datarea modificărilor fonetice se iau în calcul transformările înregistrate în aromână (desprinsă din trunchiul românei comune în sec. X) și contactul cu slavii (sec. VII–VIII; cuvintele de origine slavă nefiind supuse, în majoritatea cazurilor, legilor fonetice).

Documentare bibliografică

1. Macrea D. Introducere în gramatica istorică a limbii române. București, 1974, p. 97-143.

2. Brâncuș Gr. Introducere în istoria limbii române. București, 2005. <https://www.academia.edu> [accesat 1.X.2017]

3*. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1991.

- 4*. Dimitrescu F. Introducere în fonetica istorică a limbii române. București: Ed. Științifică, 1967.
- 5*. Franga M. Istoria limbii române. București, 2008. p. 56-87.
- 6*. Philippide Al., Istoria limbii române. Iași, 2011, p. 380-387.
- 7*. Sala M. De la latină la română. București, 2012, p. 143-157.
- 8*. Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. București, 1978, p. 123-195.
- 9*. Rosetti Al. Istoria limbii române. De la origini până la începutul sec. XVII. București, 1986.
- 10*. Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1980, p. 329-334.
- 11*. Cantemir G. Istoria limbii române. http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/cantemir/ist_lrom.pdf [accesat 1.X.2017]

Unitatea de învățare VI

MORFOLOGIE ISTORICĂ. FLEXIUNEA NOMINALĂ

Obiective

- Să descrie schimbările din cadrul substantivului, adjectivului și pronumelui produse în trecerea de la latină spre română;
- Să identifice opinii controversate ale filologilor cu referire la evoluția sistemului nominal;
- Să aplice legile și accidentele fonetice în analiza formelor gramaticale ale numelui și pronumelui;
- Să compare exprimarea categoriilor gramaticale ale numelui în latină și română;
- Să analizeze, sub aspectul schimbărilor morfosintactice, texte românești de orice complexitate și din diferite epoci istorice;
- Să comenteze schimbările din cadrul categoriilor gramaticale, în baza textelor din epoca veche a limbii române;
- Să-și formuleze punctul de vedere față de teoriile referitoare la unele probleme dificile de morfologie istorică.

Timp alocat

3 ore – C, 4 ore – S, 7 ore – LI

Prezentarea temei

◆ *Restructurarea sistemului nominal latinesc*

Trecerea de la sistemul sintetic la cel analitico-sintetic. Tendințe specifice categoriilor nominale: simplificarea, regularizarea, exprimarea perifrastică. Caracterul conservator al morfologiei limbii române comparativ cu morfologia altor limbi romanice.

◆ *Formarea articolului*

Cauzele apariției unei noi părți de vorbire. Formarea și evoluția articolului substantival. Formarea și evoluția articolului posesiv. Poziția lui I. Coteanu în problema originii articolului posesiv. Ipoteza O. Densusianu și Al. Rosetti. Formarea și evoluția articolului demonstrativ.

◆ *Evoluția substantivului*

Evoluția declinărilor. Fenomenul metaplasmei în limba română veche. Evoluția genurilor. Poziția lui Al. Rosetti vs. poziția lui

G. Ivănescu referitor la originea genului neutru în limba română. Evoluția numărului. Evoluția cazurilor gramaticale de la latină la română. Condiții în care se produce sincretismul cazurilor. Apariția alternanțelor fonetice. Poziția lui Al. Philippide referitor la evoluția formelor de genitiv-dativ. Originea prepoziției *p(r)e*.

◆ *Evoluția adjectivului*

Evoluții flexionare raportate la numărul de terminații. Evoluția gradelor de comparație. Extinderea exprimării analitice a gradelor de comparație.

◆ *Flexiunea pronominală*

Regrupări și restructurări în cadrul pronumelui. Forme pronominale dispărute și forme cu funcții noi.

Teme pentru studiu individual

- Problema genului neutru în limba română
- Problema cazului vocativ în limba română
- Originea și evoluția pronomelor personale tonice și atone
- Originea pronomelor reflexive și posesive
- Constituirea pronomelor demonstrative și nehotărâte

Subiecte pentru prezentări

- Flexiunea nominală în română și în alte limbi romanice: studiu comparativ
- Formarea articolului în limbile romanice

Activitate independentă

1. *Enumerați* principalele modificări prin care a trecut sistemul morfologic al limbii române în faza de formare.

2. *Explicați* de ce se consideră că morfologia limbii române este mai conservatoare în comparație cu morfologia altor limbi romanice. Argumentați-vă răspunsul, făcând referire la diferite epoci istorice (româna comună, epoca preliterară, literară veche etc.).

3. Se știe că transformările deosebire față de morfologia latinească au fost condiționate de tendința de clarificare și

simplificare comună tuturor limbilor romanice. *Descrieți* fenomene concrete de limbă care sunt dovada acestui fapt.

4. Exemplificați impactul asupra românei a exprimării fragmentate a valorii semantice a cuvântului și caracteristicilor lui gramaticale.

5. Expuneți teoriile existente referitor la formarea epoca de formare a articolului în limba română: sec. VI/sec. VII/sec. VIII. Faceți referire la interpretările lui O. Densusianu, Al. Rosetti, I. Coteanu, G. Ivănescu.

6. Formulați-vă argumentat opinia referitor cauzele formării și la originea diferitor forme ale articolului hotărât și nehotărât, posesiv și demonstrativ în română.

7. Explicați legitățile fonetice care au acționat în următoarele situații:

Ille>ellu>alu>al; illa>ella>alla>aa>a; ad ille>ad ellu>a lu>alu>al;
illi>elli>alli>ali>ai; illae>ellae>alle>ale; illo>ello>ellu>lu>l;
ille>elle>le; illius>illui>lui; illaei>ellaei>ei; elli>li>i;
illa>ella>eala>ala>aa>a; illae>lae; illorum>loru; uni+li>unili>unii;
una>ună>uă>uo>o; unus>unu>un; unae+lae>une+le>unele;
unae+laei>une+ei>unei

8. Descrieți etapele formării articolului hotărât. Comentați exemplele ateste în texte din sec. XVI:

Bistrișteei; Moldoveei; Topanei; Gherghiței; Tamareei; Saraei; strămoșăei; Răbecăei; țărăi; izbândeei; nunteei; besereciei; inimiei; nopției; seriei; morții; surorii; judecateei; judecăției; legeei; lu Pavelu; lu domnezeu; lu Christus; lui Necor; lui Ghervasie; a ei noastre credință; ale ei noastre credințe; fetei ii Marie; Gheorghye a i Mosostoe; ii Sara; ii Tamara

9. Analizați formele articolului hotărât în următorul fragment extras din „Palia de la Orăștie” (1582). Cum explicați fluctuația *lui/lu* în textele vechi?

Cu bunâ voe și destoinic mila lui Dunezeu aceste cărți creștinești a să orândite după voia lui Dumnezeu cu știrea Măriei lui Batări [Báthory] Jigmon Voivodă al Ardelului și a Țării Ungurești, și cu știrea și cu voia a toți domnilor mari și sfeatnici ai Ardialului: pe întru întrământura Besearceei Sfântă a românilor poftind tot binele ispășenie creștinilor români: care ispășenie numai de la Tine Doamne cearem printru Siângur Sfânt Fiul Tău Iisus Hristos Domnul și Ispășitoriul nostru.

10. Motivați utilizarea/neutilizarea articolului hotărât în următoarele sintagme:

În toată dzi; în toată noapte; toată lume; în toată vreme; de toate vécure; în toate dzile; în toate rodure; în toate vremi; în toată vremea; în toate limbile; în toate dzilele viațeei

11. Identificați articolele, stabilind tipul lor și modul de formare. *Deduceți* epoca scrierii textelor din care au fost extrase exemplele. *Explicați* locul amplasării articolului, făcând referire la diferite opinii din literatura de specialitate:

Curatul rod a pământului; cinstitul rodu al pământului; făcătoriul ceriului și al pământului; domnul nostru al ceriului și al pământului; a blândzilor va fi pământul; Iacovu a lu dumnezeu și a Domnului; mișel a lui Christos; acela nuor de focu aste a omenilor; numele sfântu al tău; locul sfântu a lui; a loru va fi pământul; numele al lui; al cui nume; a lui feciori; ale ei noastre credințe; multul a loru mele lacrâmi; a ei noastre credință; porâncitele ale lui a i dumnezeu; săgetele tarelui; mărturisescu miciloru și mariloru; ține toate vădzutele și nevădzutele, pohteei înrimiei ale lor; armele ale lui; vârtutea lucrului al lui; Începutul Evangheliei a lu Isus Hristos

12. Stabiliți specificul utilizării articolului demonstrativ în textele românești din sec. XVI (Palia de la Orăștie, Codicele Voronețean, Psaltirea Hurmuzachi ș.a.):

În cel delu svântu al tău; spuse ceii fete precurate; cei mișei; cela necuratul; iubire oamenilor ceia deșarta; eresurile celea relele; domnul cel tarele; gândul cela bunrul; scaunul micu cela sfântul; locul cela frumosul; slugile celia bunele; Alexandru Vodâ cela bunul; iată câtă dulceață și bine dărui celui bolnav; ferice cinre va înțelege pre cel measer și mișel; scris-am adecă noi; birăul cel rumânescu și cu cel armenescu; Domnul cel tarele; cu totu gândul acela bunrul; lucrul acela lăudatul și spășitoriu, cu ceia necurații nu ședzuiu, că nu cugeți ce sânt dumnezeieștile ce ceale omeneshile

13. Completați un tabel sinoptic care să conțină toate tipurile de articol și formele lor în fazele vechi ale limbii române.

14. Caracterizați modificările care s-au produs în categoria declinării în procesul formării și evoluției limbii române. *Comentați* cauzele etimologice și cauzele semantice ale metaplasmei.

15. Analizați procesul metaplasmei în baza următoarelor exemple. *Stabiliți* care dintre substantivele de mai jos sunt supuse acestuia:

Frons,-ndis > frunză; aqua,-ae > apă; lupus,-i > lup; pars,-rtis > parte; casa,-ae > casă; nurus,-us > noră; dies,-ei > zi; memories,-ei > memorie; campus,-i > câmp; auris,-is > oricla,-ae > ureche; caro,-nis > carne; pirum,-i > *pira,-ae > pară; bos,-vis > bou; sanguis,-is > sânge; homo,-inis > om; hospes,-itis > oaspete; genu,-us > *genuculum, -i > genunchi/genunchile; grandinem > grindine/grindină

16. Explicați factorii care determină fluctuațiile de gen ale substantivelor în trecerea de la latină la română. Exemplificați.

17. Documentați-vă din literatura de specialitate referitor la originea genului neutru. *Scrieți* un rezumat al articolului „Despre genul neutru și genul personal în limba română” de Al. Rosetti [3, p. 596-601] și al articolului „Păstrarea neutruului în latina italo-

balcano-carpatică” de G. Ivănescu [7, p. 141-145]. *Expuneți-vă* argumentat părerea despre originea genului neutru în limba română.

18. Urmăriți evoluția formelor de plural ale substantivului în procesul trecerii de la latină la română. *Descrieți* flexiunile și alternanțele fonetice specifice categoriei celor trei genuri în limba română.

19. Delimitați desinențele etimologice de plural de cele neetimologice în următoarele cuvinte:

Porți; tați; papi; popi; roți; mese; lup; chipuri; friguri; focuri; socri; vulpi; flori; seri; mori; cărți; țări; fete; oameni; socri; scaune; brațe; munți; nunți; nepoți; cireși; cireșe

20. Comentați sub aspectul evoluției categoriei numărului terminațiile unor forme extrase din textele sec. XVI:

Arame; marmure; genunchiu; stălpure; umere; mănule; dobânde; groape; nunte; prade; săgete; vame; fieri; pietri; bucate; bucăți; ferestre; ferestri; lacrâme; lacrămi; ghețile; pacele; cămeșe; grije; ușe; fune; ocărâle; ceasure; locurile; lucrure

21. Descrieți factorii care duc la modificări în flexiunea nominală din română comparativ cu cea din latină.

22. Explicați în ce constă fenomenul sincretismului cazual în limba română și aduceți argumente ce justifică delimitarea celor cinci cazuri.

23. Demonstrați că flexiunea nominală românească este continuatoarea flexiunii nominale din latină, însoțindu-vă răspunsul cu exemple.

24. Delimitați substantivele care moștenesc nominativul latinesc de substantivele la care nominativul este moștenit din forma de acuzativ sau vocativ:

Lup; casă; drac; om; corp; culme; oaspete; oaste; lege; cărbune; rege; soare; Ilie; Petre; viață; lume; lumină; marți; joi; luni

25. În baza literaturii de specialitate [4; 6], *expuneți-vă* părerea referitor la originea latină (O. Densusianu, Al. Rosetti, S. Pușcariu), traco-dacă (B. P. Hasdeu) sau slavă (Al. Philippide) a delimitării cazurilor genitiv-dativ. Argumentați.

26. *Comparați* formele de genitiv din limba veche cu cele contemporane:

Dede a lucrători; să judece a seracu; multe trupure moarte ale sfinților; o fată a lui Levi; fântână a viului; Pătru, apostol a lu Isus Hristos; a blândzilor va fi pământul, cu dulceața și de oameni iubirea a Domnului nostru Isus Hristos; tremeaterea a sfântului lu Pavel apostol; tuturor ce sânteți în Rim, iubiților ai Domnului; întru dulce-vestirea a Fiiului Lui; cu sfânta a voastră credință, groapa doaar ape; pricina lucrului oarecărui; zâoa de jirfit a popei celui mare; iar cu pravețele alui său lucru; de naintea alor tăi ucinici; un cal al dumnezăului din iad; mărgu înainte-i; calea cetăției; casa de domnul; casa domnului; pren mijloc de băserecă; pre mijloc de casa me

27. *Comentați* afirmația: „Procesul de constituire a unei forme unice de genitiv-dativ s-a efectuat sub influența dativului asupra genitivului” (I. Fisher).

28. *Analizați* formele de dativ din limba română veche, comparându-le cu cele actuale:

Am vândut nepotu-mieu, lui Ignat Doboș și surorii sale, Albei preuteasii; Mai întâi s-au ivit Mariei Magdalenei; Iară Sfintei Fecioarei; Păharul preaînțeleptelor capetelor voastre; Și aceasta au fost pricina ertatului Dumitrașcului paharnicul; Uitându-mă măririlor preasfintei fecioarei Mariei; Nu era în puterea lui Barnovschii vodă (...) să-i facă vreunu rău Lupului vornicului; au dăruiț toți banii Tăutului logofătului celui mare; multă sănătate priiatinului nostru celui iubit; zicere-ați codrului acestui; Și s-au născut un cocon filosofului celui mare

29. Identificați formele de dativ și motivați utilizarea lor în aceste contexte în limba română veche:

Cine se bucură răului altuia, nu înserează fără obidă; era întru elu duhul hicleanu și învâncu loru; creadeți cuvintelor acestora ce-am spus aice; Cine creade propovăduitorului, dezlegat și iertat și spăsit va fi; celuia ce voru da cuvântu ce are gata a giudeca viilor și morților; cel ce giudecă tuturor după lucru; cel ce se gândește, slujiți domnului cu frică și vă bucurați lui cu cutremur; iată și domniilor, crăiilor, împărățiilor, avuțiilor, măriilor și tuturor celoralalte câte sânt așa să întâmplă și le vin; spuse lu împăratu; se giudece a seracu și plecatul, giudecați a săracu și meseru; voao și altora a mulți; a mulți oameni de avuție i-au golit

30. Studiați opiniile filologilor români referitor la epoca de formare a prepoziției *pre* și expuneți-vă părerea, argumentând dacă credeți că prepoziția *s-a* format înainte de sec. XVI (O. Densusianu, P. Diaconescu), în străromână (I. Coteanu) sau în sec. XVI (S. Pușcariu).

31. Analizați exemplele de mai jos și comentați contextele de utilizare/neutilizare a prepoziției *pre*:

Și afele aiasta scrisoare a mea sănătoși pre domeavoastră (Scrisoarea lui Neacșu); Pre dânsul nu l-arî mai învie (Scrisoarea preotului Vasian Benu); Pentru aceia pre toți-oblicia și le îputa și le zicea (Coresi); Pre acela rușina-lu-va Dumnezeu și-lu va judeca ca pre o slugă hitleană; nu pre adevăru trupulu nostru luat-au (Coresi); Iară ceia ce-au iubitu pe șasezeci, sântu ceia ce cu leage viețuescu cu muerile-șu (Coresi); Nărodulu văzură Hristosu în codru suindu (Coresi); Noi am văzut pre Domnul (Varlaam); Carea și mai denain'te unsă pre Hristos cu mir în casa sa, când învise pre frate-său, pre Lazăr (Varlaam); Și nu vor ști oamenii, să-i cinstească și să-i prăznuiască, pentr'ace i-au împreunat toți într-o dzi să sâ prăznuiască (Varlaam).

32. Descrieți, în baza exemplelor propuse, formele de vocativ din limba română veche și *expuneți-vă* opinia referitor la originea vocativului în limba română, făcând referință la literatura de specialitate:

Frații miei creștini; O, blajene Evante; Putearnice înalt Domn Dumnezeu; Soro dragă; Bărbați iudeiești; O, bărbați; Toți creștinii ascultați; Creștine; Preadulce fiu; Frate drag; Ome; Oame; Omule; Tu, om păcătos; Priiatine; Popo; O, priiatinule; Craiule Atilo; Domnul den ceriu, iartă-ne; Doamnele; Dzeule; Milostive și luminate doamne; Doamne; Iisuse învățătoare; O, fătul meu, prapohtite și preaiubite; Cinstite și de trudă iubitoriul cetitoriu; Părinte; Fătul meu; Câine leșe; Hristoase; O, Alexandre Împărat; Pavle; O, Thomo; Varlaame; Varlaam; Bane Mihalcio și tu vistiier Stoico

33. Urmăriți topica adjectivului în limba română veche și *explicați* tendințele de evoluție a acesteia în următoarele epoci:

Arme de moarte purtătoare poartă; era amu bogat foarte; poftitoriu mai multe decât atâtea a ști; foarte i-e drag; alu mațelor feateei de Dumnezeu născătoare; de grabnică moarte aducătoare iaste; pre atâta era la vin tare băutoriu; ca un om de oști pururea poftitoriu; și de toți lăudații apostoli; la mânie iute, la foame nesăturată iaste; pre micii în scutece învăliți copilași; pământul va fi îndesatu de oameni plinu; precum de toată probozirea vreadnic să fiu; era amu bogat foarte; om de cinste și de folos foarte; poftitoriu mai multe decât atâtea a ști

34. Comparați, după criteriul genului și al numărului de terminații formele adjectivale atestate în „Appendix Probi” cu reflexele lor în româna contemporană:

Vetlus non veclus; calida non calda; tristis non trista; formosus non formunsus; acre non acrum

35. Examinați formarea gradelor de comparație așa cum reiese din inscripțiile latinești descoperite în partea de est a Imperiului

Roman. *Descrieți* modalitățile de formare a gradelor de comparație în latină comparativ cu formarea gradelor de comparație în română:

Longa magis filia; magis utile; magis acriores; magis aptior; tenerior magis quam durior; valde inutile; bene gloriosus; plus vigore terribilis; super infelix pater; carissimo; fidelissimo; fidissimo

36. Enumerați regroupările și restructurările prin care a trecut pronumele de la latină la română. Caracterizați trei modificări pe care le considerați mai importante.

37. Identificați tipul de pronume și etimonul latinesc al formelor pronominale de mai jos. *Urmăriți* evoluția lor în limba română contemporană:

De-a dreapta de menre; de pregiur de noi; pre mijloc de voi; înlăuntru de noi; acela; acesta; alalt; alt; care ce; cel; cest; eluși; însul; neștine; nimic; noi; nusul; același; tăuși; săuși; cineși; cineva; ălalalt; careși; carevare; cineșicu; tăuși; neșchit; ăl; cinescu; cuși; tuși; cutarele; nește; mene; meânre; tire; elu; nă; iale; luiu; lori; voao; noao; noo; ănși; nusulu; rusul; rosul; nusa; sineș; sineloruș; vostreei; nustru; mia, miu, aest

38. Stabiliți reflexele formal-funcționale ale pronumelui latinesc *ipse* în limba română veche și contemporană.

39. Extrageți din textele sec. XVI–XVII formele pronominale care conțin elementul enclitic *-și* (de ex., *tineș, eluș, același* etc.). Comentați proveniența și evoluția lor.

40. Elaborați o schemă care să reflecte evoluția pronumelui relativ și interogativ de la latină la limba română veche și contemporană. Comentați exemplele:

Veniți carei v-ați însetoșat, la această apă; cărți cu carea; acela cine au dat; gonind un zimbru carele l-au și vânat; asupra țării carea era stricată; au venit toții, carii mai în grabă, carii și cu oarecare zăbavă; carei se desbătuse; solului cine va veni; cene

ți-e numele?; pute-veți be paharul acela ce-l voi be eu?; acela om cine în Hristos crede; cine se muncescu?

41. Identificați categoriile de pronume în secvențele propuse și faceți analiza lor etimologică:

Domnul Dumnedzeul ceriului, cine mine de casa tătini-mieu și den casa mea m-au scos, cine mie au grăit și mie au giurat și mie aceasta au dzis: acest pământ seminței tale da-voiu, acela va trimeate îngerul său înaintea ta, cum acolo fiiului mieu muiare să iai (Palia de la Orăștie). I pak să știi domniia ta că au venit un om de la Nicopole de miie me-au spus că au văzut cu ochii lor că au trecut ciale corăbii ce știi și domniia ta pre Dunăre în sus. [...] I pak să știi cumu se-au prins nește meșter(i) den Țarigrad cum vor treace ceale corăbii la locul cela strimtul ce știi și domniia ta. [...] I pak spui domniietale ca mai marele miu, de ce am înțeleș și eu. Eu spui domniietale iară domniata ești înțelept și aceste cuvinte să ții domniata la tine, să nu știe umin mulți, și domniile vostre să vă păziți cum știți mai bine (Scrisoarea lui Neacșu).

42. Identificați formele arhaice folosite de Mihai Eminescu și apreciați valorile lor stilistice:

„Și sărut a tale mâne, și-i întreb de poți ierta.”; „Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?”; „Când viața-i un basmu pustiu și urât.”; „Peste vârfuri trece lună.”; „Pe-un pat alb ca un lințoliu zace lebăda murindă.”; „Lacul codrilor albastru./Nuferi galbeni îl încarcă.”; „Umbră pulbere și spuză/Din mărirea-vă s-alege.”; „Mult bogat ai fost odată”.

Sugestii pentru realizarea activităților independente

Pentru efectuarea exercițiilor 8-12 se va ține cont că în textele vechi se înregistrează lipsa articolului, explicabilă prin rațiuni grafice sau de fonetică sintactică (*sufletu lui*). Întrebuințarea formelor *lu* și *lui* este variabilă în toate textele din sec. XVI. Postpunerea articolului individualizează limba română printre

limbile romanice, dar originea fenomenului rămâne discutabilă. Al. Graur a presupus că întrebuițarea enclitică este determinată de faptul că articolul a aparținut inițial adjectivului, nu substantivului (*om bătrânul*). Articolul proclitic feminin (*îi/ii Anei*) și articolul cu *ee* necontractat în *e* (*fetei*) este răspândit în sec. XV–XVI, forma actuală (*Anei, fetei*) stabilizându-se abia în sec. XVII.

Demonstrativul *ille*, care a stat la baza formării mai multor categorii de articol, avea în limba română veche forme cazuale mai bine păstrate decât substantivul și adjectivul. În studiile de specialitate se arată că forme embrionare de articol cu valoare anaforică apar în latina vulgară.

În gramatica limbii române există mai multe clasificări ale substantivelor în declinări. Pentru a vedea filiația declinărilor românești din latină (exercițiile 14-15), se recomandă să se recurgă la clasificarea tradițională, care pornește de la terminația formelor de nominativ singular.

Cu privire la formele de nominativ din română, nu se poate întotdeauna preciza de la ce caz din latină au provenit. Unii autori consideră că acuzativul este cazul moștenit drept nominativ, alții că nominativul este o chintesență a mai multor cazuri contopite în urma căderii terminațiilor (*casa, lupu*). Substantivele imparisilabice din latină au fost moștenite în mod cert fie din nominativ (*homo, hominis*), fie din acuzativ (*lex, legem*).

Cazurile genitiv–dativ apar în limba română veche și cu forme perifrastice (*mijloc de ariei*).

Desinențele de plural sunt uneori moștenite din latină (desinențe etimologice): *-e* (*casae>case, bracia>brăță>brațe*), *-i* (*lupi>lupi*), *-uri* (*tempora>timpuri*), alteori analogice (neetimologice): *portae>porți, vulpes>vulpi*.

Gradele de comparație analitice au la bază forme latinești exinse pe tot teritoriul României. Elementul comparației *decât*

coexista cu forma *de* în româna veche, iar superlativul putea fi format cu adjectivul *vârtos*.

O formă pronominală concurentă cu *el* în limba română veche era *îns*, provenit din *ipse*, cu variantele *cunusul*, *nusul*, *rusul* etc., de la care provine și elementul enclitic *-și* la pronumele posesiv (*al tăuș*, *ai săiși*). Elementul enclitic *-și* (<*sibi*) se utilizează cu valoare de întărire (*noiși*, *mineși*).

Numărul pronomelor nehotărâte formate pe teren românesc este mult mai mare comparativ cu româna actuală, ele reprezentând, de regulă, compuse pronominale: *oareșicine*, *fietecare* etc. Pronumele relativ apărea cu numeroase forme articulate: *carele*, *carii* etc. și era sinonim absolut cu *cel ce*, folosit nu doar pentru lucruri, ci și pentru ființe.

Documentare bibliografică

1. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1991.
2. Franga M. Istoria limbii române. București, 2008, p. 39-51, 89-114.
3. Rosetti Al. De la origini până la începutul sec. XVII București, 1986.
- 4*. Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. București, 1978, p. 196-282.
- 5*. Cantemir G. Istoria limbii române. http://tinread.usarb.md:8888/tinread/fulltext/cantemir/ist_lrom.pdf
- 6*. Philippide Al. Istoria limbii române. Iași, 2011, p. 407-471.
- 7*. Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1980, p. 213-238, 336-351.
- 8*. Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L. Latina vulgară. Chișinău, 2007, p. 57-80.
- 9*. Sala M. De la latină la română. București, 2012, p. 116-136.
- 10*. Dragoș E. Elemente de sintaxă istorică. București, 1995.

Unitatea de învățare VII

MORFOLOGIE ISTORICĂ. FLEXIUNEA VERBALĂ

Obiective

- Să descrie schimbările din cadrul sistemului verbal produse în trecerea de la latină spre română;
- Să identifice opinii controversate ale filologilor cu referire la evoluția categoriilor gramaticale ale verbului;
- Să aplice legile și accidentele fonetice în analiza formelor gramaticale ale verbului;
- Să compare exprimarea categoriilor gramaticale ale verbului în latină și română;
- Să analizeze, sub aspectul schimbărilor morfosintactice, texte românești de orice complexitate și din diferite epoci istorice;
- Să comenteze schimbările din cadrul categoriilor gramaticale, în baza textelor din epoca veche a limbii române;
- Să-și formuleze punctul de vedere față de teoriile referitoare la unele probleme dificile de morfologie istorică.

Timp alocat

2 ore – C, 4 ore – S, 6 ore – LI

Prezentarea temei

◆ *Restructurarea sistemului verbal latinesc*

Evoluția conjugărilor din latină. Conjugările verbelor împrumutate din alte limbi. Restructurări în cadrul diatezei: evoluția verbelor deponente, extinderea exprimării perifrastice a valorilor pasive. Influența slavă asupra construcțiilor moștenite din latină cu verbul la diateza activă și pronumele reflexiv. Particularități ale întrebuintării persoanelor.

◆ *Reorganizări în cadrul categoriei modului*

Modurile personale moștenite (indicativul, conjunctivul, imperativul), funcțiile și valorile lor. Soarta conjunctivului latinesc. Transformările conjuncției *să*. Crearea unor moduri noi. Modurile nepersonale: evoluția infinitivului latinesc și apariția infinitivului perfect în limba română. Pierderea valorii nominale a gerunziului latinesc. Moștenirea unor sufixe participiale.

◆ *Schimbări în cadrul categoriei timpului*

Tendența latinei târzii spre analitism în formarea timpurilor. Acțiunea legii analogiei. Transferul paradigmei temporale de la un mod la altul. Apariția verbelor auxiliare.

Teme pentru studiu individual

- Evoluția indicativului prezent
- Evoluția imperfectului
- Evoluția perfectului simplu
- Evoluția perfectului compus
- Evoluția mai mult ca perfectului
- Evoluția viitorului
- Evoluția conjunctivului de la latină la română
- Evoluția imperativului

Subiecte pentru prezentări

- Concurența modurilor în limba română veche și influența altor limbi balcanice
- Problema originii supinului în literatura de specialitate

Activitate independentă

1. *Descrieți* trei trăsături pe care le considerați definitorii pentru a caracteriza procesul de restructurare a verbului latinesc în trecerea lui spre limba română.

2. *Comentați* restructurarea categoriei conjugării. Exemplificați evoluția celor patru clase de flexiuni după modelul:

Cantāre > cantāre > cānta (I); florēre > florīre > înflori (II → IV);
respondēre > respondere > răspunde (II → III); fugēre > fugīre >
fugī (III → IV)

3. *Comparați* conjugările verbului în limba română veche cu cele din româna contemporană. Stabiliți etimonul formelor verbale propuse:

Adevăra; găta; împietra; întrupi; învie; scria; învește; fățari;
îndoia; sănătoși; umbri; păijini; scuipi; tăcea; adauge; adâncă;
ține

4. Identificați formele reflexive și formele nereflexive corespunzătoare limbii române contemporane în următoarele exemple din limba română veche:

A bătrâni; a se bolnăvi; a se cuteza; a se domni; a se fățări; a se flămânzi; a se glumi; a se încăpea; a însetoși; a se lăcrăma; a se luneca; a se giura; a se învăța; a ivi; a veștedzi; a se împărăți; a se răposa

5. Studiați, în baza literaturii de specialitate, modificările care se produc în cadrul categoriei modului verbal, printre valorile și funcțiile acestora. Arătați ce moduri latinești s-au menținut sau au dispărut.

6. Apreciați ca adevărate sau false afirmațiile de mai jos. Corectați enunțurile care nu reflectă realitatea lingvistică:

- Apariția unor forme analitice de perfect și de viitor este determinată de tendința latinei târzii spre analitism.
- În urma modificărilor de ordin fonetic se produc confuzii între paradigmele timpului prezent, imperfect, perfect simplu și mai mult ca perfect.
- Transferul paradigmele temporale de la un timp la altul are loc sub influența substratului.
- Extinderea perifrazelor și a verbelor auxiliare a fost determinată de influența slavonei.

7. Realizați analiza etimologică și morfologică a următoarelor forme verbale de prezent și imperfect:

Curățează; curățescu; gătează; înviiază; înceată; veghi; întunecază; trebuiaste; împarțu; luce; omorește; ocărește; moru; cură; înviiu; grăiia; era; șede; duce; făce; era mărgându; era stându, urâia

8. Delimitați formele care reprezintă în limba română veche perfectul simplu de cele care se referă la perfectul compus. *Stabiliți-le* etimonul:

Lăsăm; rugăm; lăudare-se; mâncare; rădicare; îmblară; spurcară; putumu; dzisemu; înțelesem; sosimu; vinet; vineră; venrără; rămas-a; a fostu; au trimes; am vis; fuiu lucrându; fum veselindu-mă; fură curând; adusetu; duset; puset; scoaset; am fapt, a fost mâncat

9. *Enumerați* inovațiile care au intervenit în categoria timpului verbal. *Explicati* apariția viitorului analitic românesc, făcând paralele cu alte limbi romanice. *Analizați* formele specifice limbii române vechi:

Audzi-veri; veri cunoaște; înțelege-ver; ver mânca; așteptavrem, vrem merge; văm vedea; asculta-veți; veți grăi; voiu să viiu; va să vie

10. *Descrieți* evoluția modului conjunctiv de la latină la română. *Explicati* apariția conjuncției „să” și dispariția unor valori ale conjunctivului latinesc [a se vedea 4, p. 344-346]. *Arătați* evoluția formelor latinești de conjunctiv trecut. *Analizați* exemplele:

Să deadere, să fiu cântat; să fiu botezat; iubire-ași; ară fi lăsat; fire-ași ascultându; să scoață; să auză; să lucrez; să paie (pară); să vie

11. *Documentați-vă* în literatura de specialitate recomandată [4, p. 414-417] referitor la problema concurenței modurilor infinitiv și conjunctiv în arealul balcanic. *Explicati* cauzele interne și cauzele externe ale acestui fenomen.

12. *Descrieți* modificările pe care le-au suportat modurile nepersonale în trecerea de la latină la română.

13. *Analizați* morfologic formele propuse, indicând evoluția lor în următoarele epoci ale limbii române literare:

Stătură de a baterea; gata vom putea fi de a mergerea; nu-s de a le lepădarea; apă de a berea; rămânind; ucigându; bându; înveștit; viindu; înțelegut; fapt; știind; fugându; spuindu; perindu; viindu

14. *Evaluati* valoarea stilistică a timpurilor în limba română veche, în baza secvențelor propuse. *Extrageți* din literatura română veche alte pasaje relevante pentru valorile expresive ale unor timpuri trecute.

Văzură-Te apele, Doamne, văzură-Te apele și să spământară, turburată-se beznele [...] Străluciră fulgerele Tale lumii; clătină-se și să îngrozi pământul (Biblia de la București). La început făcu dumnedzeu ceriul și pământul. E pământul era pustiu și îndeșert, și întunerec era spre adânc, și duhul domnului se purtă spre apă. Și dzise dumnedzeu: fie lumină, și fu lumină. Și vădzu domnedzeu c'ară fi bună lumina, și despărți domnedzeu lumina de la întunerec. Și kemâ lumina dzio și întunerecul noapte, și fu dentru srâ și dentru demăneță zua dentăniu (Palia de la Orăștie). Și deaca se vădzu luminat în cinstea domnii, în 2 ai a domnii lui, fiindu mai întreg și mai cu minte decât cei trecuți înaintea domnii lui și multu trăgând și râvnindă spre folosul sufletului său, adus-au cu mare cheltuiala sa, den țară păgână, sfintele moștii a marelui mucenic Ioan Novii și li-au pus într-a sa svântă cetaate, ce ieste în orașul Sucévii, cu mare cinste și pohvală, de a ferirea domnii sale și paza scaunului său (Gr. Ureche, Letopisețul).

15. *Apreciați* valorile expresive cu care apar în poezia eminesciană elementele de limbă română veche și *identificați* formele verbale arhaice, trecutul perifrastic, topica logoformelor etc.:

„Și apa unde-au fost căzut”; „M-a fermecat cu vro scânteie/Din clipa-n care ne văzum?”; „El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zei”; „Ți-am dat palidele raze ce-ncunjoară cu magie”; „Tot românul plânsu-mi-sa”; „Îngâna-ne-vor c-un cânt”; „Vi s-a părea un înger cu părul blond și des”; „Voi fi bătrân și singur, vei fi murit demult” „Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,/Prin care trece albă regina nopții moartă”; „Magul priivea pe gânduri în oglinda lui de aur”; „Și cu focul blând din

glasu-ți tu mă dori și mă cutremuri”; „Las' să mă uit în ochi-ți ucizător de dulci!”; „Alungat-o-ai pe dânsa”.

Sugestii pentru realizarea activităților independente

Pentru descrierea și analiza modificărilor prin care a trecut verbul în faza de formare a limbii române, trebuie să se țină cont că frecvențele confuzii, alterările fonetice, modificările survenite în flexiunea verbală au determinat regruparea verbelor deja în perioada latinei târzii. Procesul de regrupare a verbului a afectat mai ales conjugările II și III, din cauza deplasării accentului și schimbării vocalei tematice.

Limba română păstrează formele de diateză activă din latină, dar formele sintetice de pasiv, care coexistau în latina clasică cu cele analitice, se substituie prin forme perifrastice, folosind auxiliarul. Diateza reflexivă din română este de origine latină, lărgită însă sub influență slavă.

Prezentul indicativ este moștenit din latină cu unele modificări: pers. II sg. *cantas*>*cânți* generalizează terminația *i*, apărută prin analogie, pers I pl. *cantamus*>*cântămu* îl păstrează pe *u* amuțit după sec. XVI, pers. II pl. *cantatis*>*cântați* are o terminație analogică, generală pentru pers. II. Imperfectul este moștenit din latină cu unele abateri fonetice, terminația *m* la pers. I sg. (*cantabam*>*cântam*) fiind refăcută în sec. XVII. În limba veche apar și forme perifrastice: *era rătăcindu*.

Perfectul simplu este moștenit din latină, dar deja în latina vulgară unele forme sunt remodelate prin analogie cu terminația *-ui*, de aici circulația unor dublete în limba veche: *făcui/feciu*, unde *u* este analogic pentru pers. I sg. Perfectul simplu este concurat de perfectul compus, care se răspândește pe arii tot mai extinse. Textele traduse din slavă păstrează perfectul simplu pentru aoristul slav și perfectul compus pentru perfectul slav. Sub influența originalului slav, în textele religioase traduse devine curentă inversiunea auxiliarului în forme de perfect

compus. În textele rotacizante, pers. III sg. a auxiliarului apare sub forma *au*.

Pentru viitor, în limba veche circulă o formă perifrastică: *a fi + participiul prezent al verbului de conjugat (veți fi îmblându)*. Auxiliarul este curent postpus: *cânta-vrem*. Auxiliarul *vrem* < *vurem < *volemus*, prin disimilare și influența labialelor, ajunge la forma actuală: *vrem* > *văm* > *vom*. Forme inverse se atestă și pentru condițional: *fire-și ascultându*, unde apare infinitivul lung al verbului de conjugat (*a fi*), păstrate până în prezent în unele expresii: *fire-ar să fie*. Limba română moștenește infinitivul prezent din latină, iar scurtarea lui *re* este posterioară perioadei românei comune, probabil din cauza omonimiei cu forma deverbală substantivizată.

Verbul *a înțelege* are în limba veche formele: *înțelegu*, *înțelegut* (analogic cu *priceput*).

Documentare bibliografică

1. Curs de gramatică istorică a limbii române. Chișinău, 1991.
2. Franga M. Istoria limbii române. București, 2008, p. 39-51, 89-114.
- 3*. Dimitrescu F. (coord.). Istoria limbii române. București, 1978, p. 286-338.
- 4*. Ivănescu G. Istoria limbii române. Iași, 1980, p. 213-238, 336-351.
- 5*. Densusianu O. Istoria limbii române. Vol. I. București, 1961.
- 6*. Philippide Al. Istoria limbii române. Iași, 2011, p. 471-519.
- 7*. Rosetti Al. Istoria limbii române. De la origini până la începutul sec. XVII. București, 1986.
- 8*. Corlăteanu N., Colesnic-Codreanca L. Latina vulgară. Chișinău, 2007, p. 81-88.
- 9*. Sala M. De la latină la română. București, 2012, p. 116-136.
- 10*. Pană Dindelegan G. (ed.). The syntax of old Roumanian. Oxford, 2016

ANEXE

I. Orarul prezentării lucrului individual

Unitatea de învățare	Produsul preconizat	Termenul de prezentare	Forma de prezentare
I-VII	<i>Set de exerciții</i>	Pe parcursul semestrului	Formă scrisă și orală
I	<i>Fișă bibliografică</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă scrisă
I; III	<i>Fișa de idei</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă scrisă
I	<i>Fișă biografică</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă scrisă și orală
I	<i>Recenzie</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă scrisă
II	<i>Listă bibliografică adnotată</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă scrisă
II	<i>Conspect</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă scrisă
I; II; III	<i>Eseu argumentativ</i>	Până la atestarea nr. 1.	Formă orală
I; II; III	<i>Referat</i>	Până la atestarea nr. 2	Formă scrisă și orală
III; VI	<i>Rezumat</i>	Până la atestarea nr. 2	Formă scrisă
III	<i>Fișa cuvântului</i>	Până la atestarea nr. 2	Formă scrisă
IV; V; VI; VII	<i>Prezentare PowerPoint</i>	Până la atestarea nr. 2	Formă orală
V	<i>Fișa terminologică</i>	Până la atestarea nr. 2	Formă scrisă
II; III	<i>Studiu de caz</i>	Până la atestarea nr. 2	Formă scrisă și orală

II. Subiecte pentru examen

1. Istoricul studierii disciplinei. Filologi notorii și lucrări fundamentale de istorie a limbii.
2. Periodizarea istoriei limbii române și caracterizarea epocilor istorice.
3. Principii de formare și dezvoltare a unei limbi.
4. Continuitatea și unitatea limbii române
5. Condiții istorice și lingvistice de formare a limbii române.
6. Elementul autohton în formarea limbii române.
7. Latina vulgară la baza limbii române.
8. Clasificarea semantică a lexicului de origine latină moștenit de limba română.
9. Tendințe în evoluția lexicului de origine latină.
10. Elementul slav în formarea limbii române.
11. Limba română în contact cu alte limbi.
12. Legile fonetice care au dirijat evoluția limbii române
Accidente fonetice.
13. Restructurarea accentului latinesc în perioada de formare a limbii române.
14. Elemente de fonetică istorică. Vocalismul.
15. Evoluția consonantismului.
16. Formarea articolului în limba română.
17. Evoluția categoriilor gramaticale ale substantivului.
18. Evoluția diferitor tipuri de pronume.
19. Evoluția categoriilor gramaticale ale verbului.

III. Model de test pentru evaluarea finală

Pentru examen la disciplina „Gramatica istorică a limbii române”
Ciclul I, Licență

Anul I, Specialitatea: Limba și literatura română,

Limba și literatura română, limba engleză,

Limba și literatura română, limba franceză

I. Elemente de fonetică istorică. Vocalismul

1.1. Descrieți trei tendințe ale restructurării accentului latinesc în perioada de formare a limbii române. 3 p.

1.2. Comentați termenii: *apocopă, sincopă, afereză, asimilare, epenteză*. 5p.

1.3. Elaborați un tablou sintetic al sistemului vocalic al limbii române, exemplificând principalele modificări fonetice care s-au produs de la latină la română. 7 p.

II. Continuitatea și unitatea limbii române

2.1. Caracterizați trei condiții istorice și lingvistice de constituire a limbii române. 3 p.

2.2. Analizați legile fonetice care au dirijat evoluția cuvintelor: 5 p.

*cuneum>cui; catellus>cățel; mentionem>minciună;
formicam>furnică; metula>mătură, herba>iarbă,
veteranus>bătrân, anima>inimă, nuptiae>nuntă,
montem>munte*

2.3. Argumentați (4 idei) ponderea elementului slav în formarea limbii române. 7 p.

IV. Fișa cuvântului. Mostră

Cuvântul „Față”

1. Cuvântul *față* desemnează în sensul de bază partea anterioară a capului omului și a unor animale. Provine din latina populară *FACIA*, cu forma literară *facies*, având înțelesurile aspect, formă, fizionomie.

2. Cu timpul, prin analogie, substantivul „față” capătă în română noi semnificații. Una dintre acestea este cea de suprafață sau parte lustruită, poleită a unui obiect, semnificație apărută deja la vorbitorii de română sau de alte limbi romanice.

Din tendința de a numi întregul prin parte și invers, față este deseori folosit ca sinonim al lui „obraz”.

De fapt, pentru lingviști, cuvântul „față” este un exemplu tipic când unui substantiv moștenit din latină i se atribuie semnificații noi după modelul altor limbi.

Astfel, la sensurile existente de *figură* și *chip* ale substantivului *față* se mai adaugă cele de *individ*, *persoană*, după modelul slavonescului *obrazu*. Sensul de *persoană* sau *om* îl recunoaștem astăzi și în îmbinările *față bisericească* sau *față simandicoasă*.

3. Referitor la relația cuvintelor *față*/de origine latină și *obraz*/de origine slavă, în sec. al XIX-lea s-a observat că acolo unde în română un cuvânt de origine latină este concurat de un altul de origine slavă și în celelalte limbi romanice (franceza, italiana, spaniola) se produce un fenomen similar. Astfel, în franceză, pe lângă cuvântul de origine latină *face* mai apare și un cuvânt de origine celtică, iar în italiană latinismul este concurat de un cuvânt germanic.

4. În epoca modernă, limba română a trecut printr-un proces de reromanizare, în urma căruia din vechile rădăcini latinești s-au format cuvinte noi. Astfel, pe lângă *față*, moștenit, după cum am văzut, din latinescul *facia*, mai apar *fațadă* și *fațetă*, cuvinte create pe teren romanice, deci considerate împrumuturi latino-romanice.

V. Tabel pentru completare. Mostră

Sunete noi apărute în limba română

	Vocala de la care provine	Ambianța sonoră/vecinătatea	Exemple
Â	A	<i>A + r + consoană</i>	<i>tardivus > târziu</i>
	E		
	I		
	O		
	U		

CUPRINS

Preliminarii.....	3
Finalitățile disciplinei	4
Modul de evaluare a lucrului individual la disciplină	6
Recomandări metodice privind realizarea lucrului individual.....	6
Bibliografie selectivă recomandată la „Gramatica istorică a limbii române”	10
Unități de conținut.....	12
Unitatea de învățare I. Noțiuni introductive	12
Unitatea de învățare II. Continuitatea și unitatea limbii române.....	18
Unitatea de învățare III. Latinitatea limbii române.....	30
Unitatea de învățare IV. Elemente de fonetică istorică. Vocalismul.....	40
Unitatea de învățare V. Elemente de fonetică istorică. Consonantismul	51
Unitatea de învățare VI. Morfologie istorică. Flexiunea nominală	60
Unitatea de învățare VII. Morfologie istorică. Flexiunea verbală	73
Anexe	80
I. Orarul prezentării lucrului individual.....	80
II. Subiecte pentru examen.....	81
III. Model de test pentru evaluarea finală	82
IV. Fișa cuvântului. Mostră	83
V. Tabel pentru completare. Mostră.....	84

Elena VARZARI

GRAMATICA ISTORICĂ A LIMBII ROMÂNE

Ghid metodic pentru elaborarea lucrului individual

Bun de tipar 25.12.2017. Formatul $60 \times 84 \frac{1}{16}$
Coli de tipar 5,4. Coli editoriale 3,4.
Comanda 87. Tirajul 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009